

'MAGNUS FRISIUS MP.'

FRA DET KONGELIGE BIBLIOTEKS SAMLINGER
TIL ET JYSK HERREGÅRDSBIBLIOTEK PÅ CHRISTIAN IVS TID

AF

HARALD ILSØE

Det kongelige Bibliotek er sammensat af mange biblioteker. Hvad enten man tænker sig foretaget en mønstring omkring år 1700 eller år 1800, vil det vise sig, at størstedelen af bestanden er indgået ved erhvervelser af privatbiblioteker eller dele heraf, som har været udbudt på auktion. Store privatsamlere som Joachim Gersdorff, Christian Reitzer, Otto Thott, P.F. Suhm, Henrik Hielmstjerne og utallige andre har været medvirkende til at sammensætte bibliotekets bestand af ældre litteratur, og udredningen af de historiske lag i dens tilblivelse og sammensætning har derfor været et uomgængeligt mål for bibliotekets historikere i flere generationer. Men langt fra alle provenienser foreligger tilfredsstillende belyst, og det har i snart en menneskealder skortet betænkeligt på tilgang af nye studier. I håb om at genopvække interessen for de mangfoldige historiske perspektiver, som samlingerne rummer langt ud over deres fysiske opholdssted, skal det her søges vist, hvordan et i sidste halvdel af 1600-tallet indlemmet adelsbibliotek kan føres tilbage til dets udspring i et betydeligt herregårdsbibliotek på Christian IVs tid, og dermed hvad Det kongelige Bibliotek og dets benyttere skylder en jysk adelsmands personlige interesse for læsning og studier for mere end 350 år siden.

Kilderne

De ældste lag i biblioteket udgøres af bestanden, som Frederik III havde arvet fra sine forfædre i kongefamilien. Dertil kom hans eget bibliotek fra tiden som prins og ærkebiskop af Bremen, og så fulgte bl.a. de store erhvervelser af Joachim Gersdorffs, Laurits Ulfeldts og Peder Scavenius' biblioteker henholdsvis 1661, 1662 og 1664. Over disse findes der kataloger ligesom over de to store erhvervelser under Christian V, Herman Mejers bibliotek købt 1673 og Esajas Pufendorfs købt 1690. Men indlemmelsen af endnu et bibliotek, der må have tilhørt *Mogens*

Friis, er omgivet af dunkle omstændigheder. Fra gammel tid har man vidst, at der på hylderne står ganske mange bøger, der som oftest kendetegnes ved at være indbundet i hvide skindbind og bærer adelsmanden, fra 1671 greve Mogens Friis' navnetræk som ejermærke. Intet aktmateriale synes at angive tidspunktet for accessionen af disse bøger, men undersøgelser har vist, at den Friisiske samling ikke er indgået som del af de ovenævnte biblioteker. Mogens Friis levede 1623–1675, og da enken 1683 blev dømt til at tilbagebetale ca. 100.000 rigsdaler, som han havde beriget sig med under sin embedsvirksomhed, er henholdsvis dødsåret 1675 og 1683 blevet foreslået som mulige tidspunkter for erhvervelsen. Eneste holdepunkt har været en udtalelse af Hans Gram, bibliotekets bibliotekar 1730–48, hvor indlemmelsen forudsættes sket engang mellem 1664 og 1690.¹

Vigtigere end at fastslå det præcise årstal for indlemmelsen er det naturligtvis at undersøge, hvilket tilskud Mogens Friis' bøger har givet biblioteket, og dertil har den svenske bibliotekshistoriker O. Walde bidraget væsentligt med sine i 1932 trykte 'Studier i äldre dansk bibliotekshistoria'.² Walde gennemstøvede udvalgte afsnit af bogmagasinerne med henblik på at registrere ejermærker i bøgerne og har på dette grundlag påvist betydelige rester af danske privatbiblioteker fra 15–1600-tallet, adskillige oprindelig erhvervet til Gersdorffs, Ulfeldts og Scavenius' biblioteker. Undervejs registrerede Walde også bøger med Mogens Friis-provenienser og kunne konstatere, at størstedelen sandsynligvis hidrørte fra hans far *Niels Friis* (1584–1651). Foruden Mogens Friis' navn på bagsiden af det frie forsatsblad, som regel i den latinske form 'Magnus Frisius mp.' (manu propria: skrevet med egen hånd), bærer enkelte også Niels Friis' navn eller – hyppigere – tilskrifter af latinske eller græske sentenser med hans hånd. Det er et delvist fællestræk, det som gjorde dem synlige på hylderne for en bibliotekar som Hans Gram, at eksemplarerne er indbundet i hvidfarvede bind af kalveskind med blindtrykte dekorationer. Bindene ses at gå tilbage til Niels Friis' tid, og da Mogens Friis' navn yderligere kun er fundet i

¹ E.C. Werlauff: *Historiske Efterretninger om det store kongelige Bibliothek*, 1844, s. 71f og 157.

² I *Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen* XIX, 1932, s. 1–66; om Friis-bøgerne s. 23–26. Jvf. Ellen Jørgensens karakteristik i den komprimerede afhandling om: Danske adelige Biblioteker i det 17. Aarhundrede med særligt Henblik paa den teologiske Litteratur, *Teologisk Tidsskrift* 3:VIII, 1917, s. 244–50; i særudgave: *Mindeskrift i Anledning af Reformationsjubilæet*, 1917, s. 152–58.

bøger med trykår frem til 1640'erne, er der grund til at mene, at hele det bibliotek, som i overleveringen tillægges Mogens Friis, i første instans er tilvejebragt af Niels Friis.

Walde har kun meddelt få konkrete eksempler på bøger fra det Friisiske bibliotek, men hans notater om ca. tredive bøger med Friisproveniensen findes i Ms. phot. 121 fol. læg 9 (kopier af Waldes efterladte samlinger i Uppsala universitetsbibliotek), dog med den flere gange gjorte bemærkning, at han blot har registreret et fåtal af de mange eksemplarer, han stødte på. Selv om de kan suppleres med omtrent lige så mange titler, der er registreret i Det kongelige Biblioteks eget ufuldstændige kartotek over bøger med ejermærker i Ny kgl. Samling 883 8vo, turde kun en brøkdel af samlingen hermed være identificeret. Hverken Walde eller nogen anden har opklaret dens vej til Det kongelige Bibliotek, men når der har rådet enighed om at hævde, at der ikke foreligger nogen katalog over den,³ skyldes det nu blot, at en sådan ikke ligger lige om hjørnet. Ved lidt tålmodig efterforskning er det lykkedes at bringe det overraskende faktum for dagen, at der foreligger ikke blot én, men to kataloger!

Ukendt for Det kongelige Biblioteks grundige historiker E.C. Werlauff så vel som for Walde er en anonym håndskrevet katalog, som i nyere tid er stukket ind i bibliotekets arkiv og i arkivregistraturen betegnes som „muligvis“ en katalog over Mogens Friis' bibliotek (signatur E 13). Bogkatalogen rummer på 118 sider 1.500–1.600 bind med titler frem til trykår 1650. Talrige blyantsnotater i margin viser, at en bibliotekshistoriker – måske Carl S. Petersen⁴ – har arbejdet med katalogen for at efterprøve arkivregistraturens betegnelse. Af krydsafmærkninger og tilskrifter med „Mogens Friis“ ud for diverse titler fremgår, at det er lykkedes at identificere nogle af katalogens titler med Friis-bøger i bogsamlingen, men da det åbenbart i lige så mange tilfælde er mislykkedes, er foretagendet blevet opgivet. Sagen er jo, at en væsentlig vanskelighed ved den slags undersøgelser er opstået ved, at Det kongelige Bibliotek gennem århundrederne har plejet bestanden ved udskiftning af mindre gode eksemplarer med bedre. Foranlediget af store samlingskøb har biblioteket gang på gang udskilt dubletter, som er blevet solgt på auktion eller skænket til andre biblioteker, og

³ Lauritz Nielsen: *Danske Privatbiblioteker gennem Tiderne I*, 1946, s. 145; Carl S. Petersen: *Afhandlinger til dansk Bog- og Bibliotekshistorie*, 1949, s. 120.

⁴ Jvf. omtalen af Mogens og Just Friis' biblioteker i Carl S. Petersens *Afhandlinger* (note 3) s. 119f.

biblioteket har da ved slige lejligheder meget rimeligt valgt i hvert enkelt tilfælde at beholde de bedst bevarede eller flottest udstyrede eksemplarer, dog som regel sådan, at de der udmærkede sig ved at være af kongelig proveniens under alle omstændigheder blev beholdt i biblioteket. Det betyder, at en del af Friis-bøgerne med tiden kan være blevet udskilt til fordel for andre, hvad der også indiceres af Waldes notater. Han har nemlig tillige fundet Friis-eksemplarer i Universitetsbiblioteket, i Sorø Akademi bibliotek og i universitetsbiblioteket i Oslo, alle biblioteker der har modtaget dubletter fra Det kongelige Bibliotek, og desuden enkelte i Statsbiblioteket i Århus, hvortil de kan være nået via mellemed fra udsalg ved dubletauktioner. Når dertil lægges, at ombindinger kan have slettet oprindelige spor af bøgernes proveniens, er det klart, at der kun vil kunne påregnes delvise overensstemmelser mellem en nok så autentisk Friis-katalog og eksemplarerne i Det kongelige Bibliotek.

Ved et forsøg på at identificere katalogen i E 13 kan der imidlertid hentes hjælp i en anden bogkatalog, ligeledes et håndskrift, der som antydning af signaturen Rostgaard 98 fol. har tilhørt bogsamleren Fr. Rostgaard (1671–1745). Også denne katalog er uden titel og indeholder 267 sider med bogtitler, som er indskrevet side efter side uden nogen form for overskrifter. På grundlag af oplysninger, der må gå tilbage til Rostgaard og hans sekretær Jacob Langebek, beskrives katalogen i den trykte håndskriftkatalog som en „Fortegnelse over Grev Niels Friis' Bogsamling. Uden Tvivl af Grev Friis selv”.⁵ Denne grev Niels Friis kan ikke være nogen anden end Mogens Friis' søn, den gamle (ugrevelige) Niels Friis' sønnesøn, som levede 1664–99, men identificeringen stemmer dårligt med katalogens indhold. Der forekommer ikke noget trykår yngre end 1643, og ses der nærmere på håndskriften, hvormed de første 18 sider står skrevet, genkendes skriften som den, hvormed den gamle Niels Friis har gjort tilskrifter i bøger, der nu tilhører Det kongelige Bibliotek. Dette har Rostgaard eller Langebek muligvis været klar over, men er så ved en anakronistisk uagtsomhed kommet til at tildele ham slægtens først i 1671 erhvervede grevetitel.⁶ Som det yderli-

⁵ Alfred Krarup: *Katalog over Universitetsbibliotekets Haandskrifter I*, 1929, s. 73.

⁶ Rostgaard kan have haft kendskab til grev Niels Friis gennem sin kone, der havde tilbragt noget af sin barndom i Niels Friis' hus (Chr. Bruun: *Frederik Rostgaard og hans Samtid I*, 1870, s. 84), og har måske vidst, at katalogen (ved arv fra far og farfar) havde været i dennes eje, mens Langebek kendte Friis-bøgerne i KB af selvsyn (Werlauff (note 1) s. 72).

gere skal underbygges ved en konfrontation af katalogtitlerne med bevarede eksemplarer, rummer Rostgaard 98 fol. simpelthen den savnede katalog over den gamle Niels Friis' (senere Mogens Friis') bibliotek, omend altså uden bøger trykt efter 1643.

For derpå at vende tilbage til katalog E 13 i bibliotekets arkiv (herafter citeret E) indeholder den knap så mange bogtitler som Rostgaard 98 fol. (herafter citeret R). Forskellige er katalogerne som nævnt også ved, at titlerne rækker forskelligt frem i tid, R til og med trykår 1643, E til og med trykår 1650, og mens de i R står indført uden synlig orden, er de i E nydeligt og overskueligt rubriceret i nogle systematiske hovedgrupper. Alligevel er det evident, at de to kataloger i substansen viser hen til ét og samme bibliotek.

Ved katalogsammenligninger er identiske forekomster af mere eller mindre vilkårligt sammensatte samlingsbind normalt det sikreste kriterium for, at der er tale om samme bogeksemplarer. Følges denne regel stikprøvevis gennem de to kataloger, viser der sig at råde den smukkeste overensstemmelse, idet det ene samlingsbind efter det andet ses at have været sammensat af de samme skrifter.⁷ Desværre kan der ikke uden videre forventes held til at finde tilsvarende samlingsbind fysisk bevarede i Det kongelige Biblioteks nuværende samlinger, for både da samlingerne i 1780erne blev delt i en dansk-nordisk og udenlandsk afdeling, og da det under ordningsarbejderne i begyndelsen af 1800-tallet voldte stort besvær at indordne samlingsbind i en systematisk ordnet pladskatalog, blev bindene gerne slagtet, så de enkelte skrifter kunne anbringes hver på deres rette plads på hylderne. Dog blev ikke alle spor slettet, og enkelte sammenfald af ejendommeligheder, der både fremgår af katalogangivelserne og karakteriserer overleverede Friis-eksemplarer i bogbestanden, er så slående, at de ikke kan bero på tilfældigheder.

F.eks. ejede Niels Friis en fin samling af de tyske bogmesse-kataloger fra 1578 til 1637. De var ifølge E indbundet således, at årgangene 1578-1590, 1590-1614, 1615-26 og 1627-37 var samlet hver for sig og fordelt på fire bind (E s. 74f, lidt mindre præcist anført i R s. 200, 206 og 218). Hentes nu Det kongelige Biblioteks tilsvarende række frem fra

⁷ Nogle eksempler på identiske samlingsbind i de to kataloger udover, hvad der omtales i det følgende: E s. 41 og R s. 133 (skrifter af Johs. Meursius m.fl. 1605-18), E s. 45 og R s. 83 (skrifter af Scipio Gentilis m.fl. 1607-14), E s. 51 og R s. 12 (skrifter af Ditmar Blefken m.fl. 1574-1607), E s. 73 og R s. 79 (tre skrifter af Justus Lipsius 1604-10). Jvf. nedenfor s. 94.

bogmagasinet, viser messekatologerne sig at være indbundet i bind med nøjagtig samme kronologiske overskæringer, det første i et af de af O. Walde beskrevne Friis-bind i hvidt kalveskind, de tre andre i hvide pergamentbind der muligvis er af senere dato. Når Mogens Friis' navn ikke findes på forsatsen af Friis-bindet, skyldes det formentlig ene og alene, at et i sammenhængen uvedkommende skrift forrest i bindet er blevet skåret ud af bindet og forsatspapiret derved fjernet (jvf. nedenfor s. 94). Bladres katalogerne yderligere igennem, møder man navnet „Nicolaus Friis“ skrevet på to af titelbladene, henholdsvis til Frankfurterkatalogen for foråret 1615 og efteråret 1617, og da han notorisk kun lejlighedsvis har forsynet sine bøger med ejermærke, er der ingen grund til at undre sig over, at de øvrige er uden hans navnetilskrift. Skønt det på ingen måde kan udelukkes, at katalogerne i pergamentbindene er blevet suppleret med enkelte årgange hentet andetstedsfra, hidrører grundstammen af Det kongelige Biblioteks ældste messekatologer helt sikkert fra Niels (og dermed formentlig også Mogens) Friis' bibliotek.

Et andet samlingsbind, der ifølge E s. 77 og R s. 86 rummede Terents: 'Comoediae' ed. Johs. Weitz, Leipzig 1610, og Herodot: 'Clio', Leipzig 1609, er genkendeligt i bevarede eksemplarer fordelt på to bind. Forklaringen er, at man i biblioteket ved slagtingen af et samlingsbind undertiden simpelthen har skåret bindet over i to dele, således at de beholdt hver sin oprindelige (henholdsvis venstre og højre) bindside og så fik den manglende side og halve ryg udfyldt med en binderstatning af pap. Dette er tilfældet her, idet man finder Terents med bindets forside i typisk Friis-udstyr og Mogens Friis' navn på forsatsen, mens Herodot har beholdt bindets bagside og som Terents fået den manglende bindside og halvryg udfyldt med hvidt pap. På illustrationen s. 68 ses hvordan. Det er nydeligt gjort, men selv om der hermed er taget smukt hensyn til proveniensen, har formålet klart nok været at spare udgifter til to nye bind, for endnu i dag kan man finde således overskårne bøger i bogmagasinet, som der ikke har været råd til at reparere eller ombinde. I andre tilfælde har en mere nidkær bogpleje utvivlsomt slettet sådanne spor af eksemplarenes historie.

Som endnu et eksempel på forbindelsen mellem katalogerne og bestanden i Det kongelige Bibliotek kan nævnes et sæt med Pierre de La Primaudaye's 'L'Academie française', der er sammenstykket på den underlige måde, at bind ét er fra 1602, mens de tre følgende bind udgøres af en ældre udgave trykt 1588-96. Således beskrives sættet i katalogerne, og således er det fysisk til stede i dag. Indbindingen er i

pergament uden udsmykning, men for de tre første binds vedkommende er Mogens Friis' navn tilskrevet (E s. 50 og (summarisk) R s. 8).

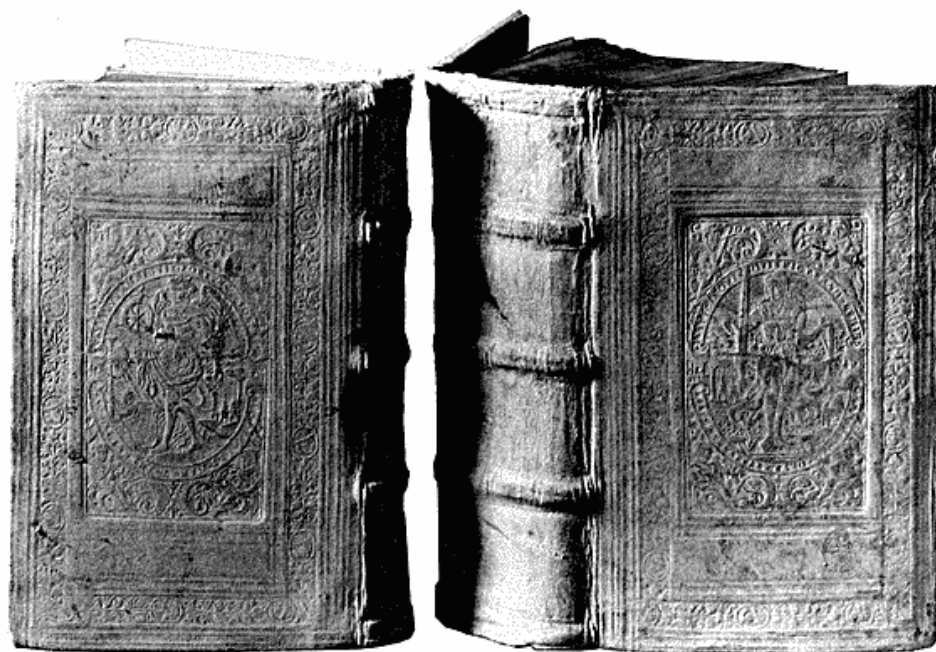
Det kan ud fra disse og andre sammenfald konkluderes, at katalogerne R og E hver for sig henviser til Friisernes bibliotek anno ca. 1643/1650, samtidig med at de viser frem til de dele heraf, som nu findes i Det kongelige Bibliotek. Omvendt vil katalogerne kunne bruges som sikkerhedsnet ved undersøgelser af bøger, der af en eller anden grund er uden bevarede ejermærker, men blot indbundet i hvide „Friis-bind“ eller forsynet med de for Niels Friis karakteristiske tilskrifter af latinske og græske citater. Findes titlerne på de pågældende udgaver i katalogerne, må det anses for afgjort, at bøgerne stammer fra hans bibliotek.⁸

Hovedkilden til indholdet af biblioteket, der blev skabt af Niels Friis, er R-katalogen som den mest fuldstændige, og med den som udgangspunkt skal det tages nærmere i øjesyn. Efterfølgende tages spørgsmålet op, om hvornår og hvordan biblioteket via Mogens Friis kan være kommet i kongens besiddelse.

Niels Friis og hans bibliotek

Niels Friis var af den mindre fremtrædende Friis-slægt, der førte et egern i sit våben, og har lige så lidt som sine brødre gjort sig politisk eller administrativt bemærket i Danmarkshistorien. Tolv år gammel blev han 1596 sammen med to brødre sat i adelskolen i Sorø og påbegyndte 1603 med brødrene den obligatoriske udenlandsrejse. Den gik over England til Frankrig, hvor han studerede i seks år med længere ophold i Paris og ved det af mange danske foretrukne universitet i Orléans. Efter en rundtur i Spanien vendte han hjem 1609 via Nederlandene, men havde Tyskland til gode og rejste atter ud samme år og besøgte bl.a. universiteterne i Heidelberg og Frankfurt am Main for så definitivt at rejse hjem 1611. Som det forventedes af landets unge adelsmænd

⁸ Foruden bind ét af de nævnte messekataloger f.eks. Æmilius Portus: 'Breves notæ in omnes Evripidis tragoedias', Ex officina Commiliana 1599, 8vo = E s. 85 og R s. 69, og Franciscus Bosqvetus: 'Pontificium Romanorum, qvi e Gallia oriundi in ea sederunt, historia', Paris 1632, 8vo = E s. 49 (ikke fundet i R), begge uden ejermærker, men i typiske Friis-bind. Såvel uden ejermærker som indbundet i pergament uden udsmykning er f.eks. KBs sæt af 'Les oeuvres de P. de Ronsard', Paris 1604, tome 1-10 i 5 fysiske oktavbind. Med græske og latinske citater skrevet på forsatsbladene med Niels Friis' hånd må dette eksemplar være det samme, som anføres i E s. 90 og R s. 27 ("redigées en X tomes, mais reliés en 5").

Hvidt skindbind fra Niels Friis' bibliotek. Som katalogerne over dette bekræfter oprindelig et samlingsbind, men senere skåret over i to halvdele, for at de to bøger hver kunne blive anbragt på deres rette plads i Det kongelige Biblioteks opstillingssystem. Bøgerne er henholdsvis Terentius: *Comoediæ*, Leipzig 1610, og Herodotus: *Liber primus, qui inscribitur Clio*, Leipzig 1609, begge 8vo.

meldte han sig straks som deltager i Kalmarkrigen mod Sverige 1611–13, men ifølge biografien, der indgik i den senere ligprædiken over ham, foretrak han derefter et stille og afsides liv med tid til studier frem for et leve i verdens uro. Man kommer her til at tænke temaet for en af hans bøger, der handlede om 'Ringeagt for hofflivet og lovprisning af livet på landet' (Antonio Guevara: *'Mépris de la cour et louange de la vie rustique'*, R s. 17 og E s. 59). Han valgte altså bevidst at leve i rammerne for et typisk dansk adelsmandsliv, hvor den praktiske gerning samlede sig om godsdrift og mageskifter. Familien ejede spredte godsbesiddelser i området omkring Århus, og faderen lod ham slå sig ned på Favrskov, hvorfra han i begyndelsen af 1620erne flyttede til Skumstrup (senere Vilhelmsborg). Efter faderens død 1632 overtog han Favrskov, hvor han formentlig boede til sin død 1651. Han overlevede to hustruer og ligger med dem begravet i sognekirken i Lyngå. En ældre bror Just Friis (d. 1661) efterlod sig ligeledes et velforsynet

bibliotek, mens broderen Christopher (d. 1657) viste interesse for adelige slægtsstudier.⁹

Appetititten på at samle bøger viste sig allerede på udenlandsrejsen. Undersøges R-katalogen nærmere, bemærkes at bogtitlerne på katalogens første 18 sider, dem Friis selv har skrevet, er grovdelt efter formater (folio, quarto, octavo, duodecimo og vicesimo quarto). Sidste trykår er 1609 (kun en enkelt titel), og denne indledende sektion kan følgelig antages at rumme en fortegnelse over det bibliotek, Friis ejede, da han 1609 afbrød udenlandsrejsen for at aflægge et besøg hjemme. Nogle bevarede bøger med påtegning om, at han har købt dem 1604, da han opholdt sig i Orléans, findes netop registreret her: Castigliones bog om hofmandsvæsen 'Le parfait courtisan', der var noget nær obligatorisk læsning for unge adelsmænd, i en Pariserudgave fra 1585 på fransk og italiensk, 'Les oeuvres' af den franske digter Clément Marot, Niort 1596, samt en reformert klassiker som Calvins fordømmelse af den katolske relikviedyrkelse fra 1543, 'Traitté des reliques', i en udgave fra Genève 1599 (R s. 9 og 15; alle tre også i E s. 15, 54 og 58).¹⁰ Bevarede indkøb fra udenlandsrejsen med Niels Friis' navn på titelbladet er desuden en folioudgave af Det nye Testamente på græsk, trykt af Rob. Stephanus i Paris 1550, og Hesiods 'Værker og dage' på græsk og latin i en oktavudgave trykt i La Rochelle 1592 (R s. 4 og 13; E s. 4 og 86). Mange andre bøger på fransk, enkelte på spansk og italiensk samt talrige værker på de klassiske sprog vidner om veludviklede studieinteresser. I anskaffelse og transport hjem må de ca. 220 bøger, hvoraf op mod et halvhundrede var folianter, have stået ham i en pæn slump penge.

En ændring i håndskrift og blækfarve s. 19 viser, at der herefter

⁹ *Danmarks Adels Aarbog* 1942 II, s. 73; Vello Helk: *Dansk-norske studierejser fra reformationen til enevælden 1536-1660*, Odense 1987, s. 216; *Traf Danmark*, 5. udg. bd. VIII, 1963, s. 231 og 289; ligprædiken over Niels Friis af Jacob Mathiesen, Sorø 1654. - Katalog over Just Friis' bibliotek i håndskriftet *Additamenta* 223 4to og omtale af Christopher Friis' interesse for adelige slægtebogsstudier i *Personalthistorisk Tidsskrift* 9:IV, 1931, s. 32-34.

¹⁰ De tre bøger er omtalt af Walde (note 2) s. 25. Marot er bl.a. kendt for sin oversættelse af Davids salmer til franske vers, der blev sat i velklingende melodier. I dansk-protestantisk sammenhæng blev han 1630 fordømt på grund af sin kalvinistiske tendens, der „haffue berøffuet Christo den ære oc de Spaadomme, som hannem udi Psalteren vidkomme“, se Holger Rørdam: *Historiske Samlinger og Studier* IV, 1902, s. 387f.

følger en senere påbegyndt fortegnelse, der er ført med skiftende hænder. Men herfra og R-katalogen ud råder der ingen sortering af titlerne efter formater. Bogtitlerne bliver nu meget fuldstændige med oplysninger om f.eks. forlæggere og trykkere, samtidig med at bøger i alle formater og vedrørende alle mulige emner står blandet imellem hinanden. Til gengæld skimtes der en underliggende kronologi. Trykåret 1609 forekommer atter s. 19, 1610 først fra s. 24, 1611 først fra s. 39, 1612 først fra s. 54, 1613 først fra s. 65 og så fremdeles. Bøger med trykår af ældre dato registreres indimellem på mange af siderne, men trykårene for nye bøger rykker successivt fremad, efterhånden som katalogen bladres igennem. Sidst i katalogen når bogtitlerne frem til trykår 1641 s. 252, til trykår 1642 s. 258 og til trykår 1643 s. 263, fire sider før katalogen slutter. Efter alt at dømme har Niels Friis fra s. 19 eller fra omkring år 1609 ladet titlerne indføre i katalogen, efterhånden som bøgerne blev anskaffet, dvs. katalogen er slet og ret at forstå som en *accessionsprotokol* til biblioteket. En katalog af den art turde være en enestående kilde til opbygningen af et dansk bibliotek i 1600-tallet. Ikke alene kan det løbende aflæses, hvilke emner Friis med større eller mindre forkærlighed har interesseret sig for gennem 35 år, men fordeles accessionen på år regnet fra første forekomst af en titel med nyt trykår 1609ff til forekomsten af en titel med påfølgende trykår, skulle det så nogenlunde kunne lade sig gøre at rekonstruere bibliotekets årlige tilvækst.

Bibliotekets størrelse og vækst optalt på grundlag af Rostgaard 98 fol. vises i tabelform. Katalogindførslerne angiver langt fra altid entydigt – som i E – om titler skrevet i forlængelse af hinanden er at forstå som selvstændige bøger eller samlingsbind, og optællingen gælder derfor bogtitlerne, ikke bindantallet, dog således at nogle få samlinger af periodiske skrifter som f. eks. de omtalte messe-kataloger opgøres som bind. Det er der dog næppe større grund til at beklage. Ved bindoptællinger af større biblioteker med både samlingsbind og flerbindsværker er der en tendens til, at disse to fysiske kategorier opvejer hinanden med hensyn til antallet af titler, da f. eks. et samlingsbind med tre skrifter plus et værk på tre bind ved sammentælling giver lige så mange titler som bind. Titelantallet er i tabellen fordelt på årlige anskaffelser beregnet på omtalte måde, idet førsteforekomsten af et trykår fra 1609 og fremefter sættes lig begyndelsen af anskaffelsesåret. Anskaffelsesårets varighed antages derpå at strække sig fra det pågældende sted på katalogsiden til stedet på den katalogside, hvor næste trykår dukker op.

Rostgaard 98 fol. som accessionsprotokol

<i>Sidetal</i>	<i>'Anskaffelsesår'</i>	<i>Antal titler</i>
1-18	-1609	224
19-23	1609	50
24-39	1610	164
39-53	1611	134
54-65	1612	84
65-77	1613	76
77-95	1614	126
95-98	1615	25
98-110	1616	79
110-15	1617	38
116-35	1618	128
135-41	1619	33
141-65	1620	114
165-69	1621	26
169-74	1622	23
174-78	1623-24	29
178-86	1625	57
186-88	1626-28	14
188-94	1629	60
194-97	1630	25
197-210	1631	116
210-13	1632	27
213-19	1633	52
219-25	1634	54
225-31	1635	61
231-33	1636	19
233-35	1637	27
235-40	1638	54
240-44	1639	54
244-51	1640	71
252-58	1641	82
258-63	1642	64
263-67	1643	46
Katalogen i alt		2.236

Efter sidste katalogindførsel følger en række ubeskrevne blade, så Niels Friis må bevidst have valgt at ajourføre sin katalogisering af tilvæksten på anden vis, hvis han da ikke helt har opgivet den. Skal der gættes på en anledning, kan det skyldes en evakuering under krigen, da den svenske general Torstensson 1644 rykkede med sine tropper op i Jylland. Som E viser er bogtilvæksten imidlertid fortsat frem til 1650, og da trykårene 1644–50 her er repræsenteret i et ganske pænt antal, og da tilvæksten vel som førhen har indbefattet bøger af ældre dato, kan bibliotekets omfang ved Niels Friis' død 1651 anslås til rundt regnet 2.500 bøger eller samme størrelse som det bibliotek, Frederik III i 1660erne købte af arvingerne efter hans yngre samtidige Laurids Ulfeldt (1605–59).

Af tabellen fremgår, at mindst 438 bøger er erhvervet under Niels Friis' uddannelse hjemme og ude (til og med 1610). Perioden 1611–20 var særlig givtig med en accession bestående af 897 bøger. Derpå kom 1621–30 en nedgangsperiode med en tilvækst på kun 234 bøger, formentlig på grund af vanskelige kommunikationsforhold under 30-årskrigen, men 1631–40 kom der atter gang i købene med erhvervelsen af ialt 535 bøger, et accessionstempo der fortsatte usvækket frem til 1643. I et gennemsnit for de 33 år, der gik fra 1611 til 1643, har Friis anskaffet 54 bøger om året eller et bind eller bogværk om ugen.

De årlige svingninger bør selvsagt tages med et vist forbehold, fordi beregningsmåden ikke er præcis, men i det følgende opereres der af praktiske grunde med disse accessionsår, som via tabellen kan lokaliseres til katalogsiderne. Helt forkerte kan de nu heller ikke være. Et bevaret eksemplar med Mogens Friis' navnetilskrift af Steph. Riccius: 'Commentarius in Hesiodi Ascræi erga kai hemerai', Leipzig 1580, 8vo, findes anført i R. s. 42 (og E. s. 85). Bogen skulle således være erhvervet af Niels Friis 1611. Det passer fint med, at eksemplaret tidligere har tilhørt salmedigteren Hans Christensen Sthen, død i Malmø 1610, og at Niels Friis så har erhvervet det fra Sthens arvinger, da han som frivillig under Kalmarkrigen kom til Skåne.¹¹ Den yderst magre tilvækst i årene 1626–28 er forståelig ud fra Danmarks uheldige deltagelse i 30-årskrigen 1625–29, hvorunder Jylland blev holdt besat af tyske soldater fra efteråret 1627 til foråret 1629. Og ganske nøje kan det bekræftes, at s. 198 med omgivelser rummer Niels Friis' boganskaffelser i året 1631. Det her (og E. s. 67) registrerede eksemplar af et nederlandsk forfatterleksikon, Fransiscus Sweertius: 'Athenae Belgicae', Antwerpen 1628, fol., er

¹¹ På forsatsbladet står: „Johannes Christianus Sthenius Roschildensis / 1580 / Dominus protector vitæ meæ / psal. 27”.

bevaret og bærer en dedikation til Niels Friis fra Sorøprofessoren Stephanus Stephanius, dateret den 18. sept. 1631.¹² Endnu et associationseksemplar ejede han med Georgius Braunius: 'Itinerarium Belgicum', Köln 1587, en kortbog i tvær-4to. Bogen har tilhørt Niels Friis' mor Anne Ulfeldt, og skulle den være tilfaldet ham ved arv, indicerer indførslen i R s. 38, at hendes hidtil ukendte dødsår har været ca. 1610. Eksemplaret stammer fra kansler Niels Kaas (d. 1594), hvem Braunius har tilsendt det med en håndskrevet dedikation, og bærer desuden Mogens Friis' navnetilskrift. Det kan dermed følges gennem fire privatbiblioteker, inden dets vandring standsede i Det kongelige Bibliotek (også i E s. 113).¹³

Niels Friis' bibliotek var som de fleste adelsbiblioteker i princippet et universalbibliotek, og det er derfor svært at finde emner, som ikke er repræsenteret. Men to hovedinteresser er tydelige: de græske og romerske forfattere med dertil hørende noter og kommentarer og den kristne teologi i dens mange former fra grundteksterne og kirkefædrene over kirkehistorien til de religiøse skismer og samtidens andagtslitteratur i fortrinsvis fransk-reformert skikkelse. Dernæst kommer historie, især fransk historie, med bidiscipliner. Resten fordeler sig på filosofiske og blandede emner, geografi med rejse- og landebeskrivelser, litteratur om stat, fyrste og politik, diplomati, folkeret, naturhistorie m.v. Retsvidenskab som helhed er ligesom medicin svagt dækket, sidstnævnte noget usædvanligt repræsenteret med bl.a nogle bøger om kvindesygdomme (R s. 22f og 44). De dominerende sprog er latin og fransk. Der findes flere bøger på græsk end på tysk, og kun få bøger, hovedsagelig omhandlende historiske emner, er på italiensk og dansk.

Det er ofte problematisk at fortolke indholdet af et privatbibliotek, fordi det kan være samlet på mange måder. Arv synes ikke her at spille nogen rolle, næppe heller prestigemæssige hensyn eller blot og bar bogsamlermani. De mange latinske og græske tilskrifter i bøgerne

¹² „Viro Nobilissimo Dn. Nicolao Friis de Schomstrop exiguum hanc prolixi adefectus indiciam ... extare voluit Stephanus Johannis Stephanius, Rhetor in Reg. Acad. Sorana P[ropia] M[anu] MDCXXXI a[d] d[iem] xviii Septembr.". Senere har Mogens Friis skrevet sit navn i bogen.

¹³ Når der hidtil er blevet henvist til både R- og E-katalogen, har det været for at uddybe dokumentationen af forbindelsen mellem dem. I det følgende vil der kun blive henvist til E, når det er fundet påkrævet, typisk når de bibliografiske oplysninger i R er utilstrækkelige, eller når en bog ikke er fundet registreret i R (antagelig fordi accessionen er faldet efter 1643).

bevidner, at Friis anskaffede sine bøger til læsning og eftertanke, og et stort håndapparat af ordbøger og leksika tyder afgjort på selvstudium. I samme retning peger ligprædikenens eftermæle, at han gerne førte mundtlige og skriftlige diskussioner om lærde materier: „Geistlige og fornemme Lærde Mend hørde denne Salige Mand gierne og beviste dem all Ære og Tieneste, haffde oc stor lyst til deris omgiengelse og at conferere med dem, og det icke allene med de Neruerende oc i Landet boesiddende, men end ocsaa med de Høylærdeste, som udenlands excellerede, haffver hand paa adskillige fremmede Sprog vexelet mange skriffvelser, effter som hand, i sønderlighed i det Grædske oc Latiniske Sprog, haffver hafft den erfarenhed, at end oc de fornemmeste oc Høylærdiste udi samme Sprog udi deris Missiver [dvs. breve] bekiende, de icke haffde troet slige ingenia i disse Nordiske Lande at findis, eftersom møget aff hannem er actet oc seerdelis in Lingva Græca bleffuet observeret, som faae eller ingen for [dvs. før] hannem haffde betenckt”.¹⁴

Med denne udtalelse falder indholdet på plads. Biblioteket afspejler ikke alene en klassisk dannet og fransk orienteret adelsmands interesser, men udgør også et lærdomsbibliotek anlagt med henblik på selvstændige studier. Det har så mindre at sige, at det ikke er lykkedes at finde vidnesbyrd om den påberåbte korrespondance med udenlandske lærde, for utallige privatarkiver fra 1600-tallet er helt eller delvist gået tabt. Var den bog, som Niels Friis modtog som gave fra Stephanus Stephanus, ikke bevaret, havde vi end ikke vidst, at han og Stephanus stod i forbindelse med hinanden.

Forfattere og bøger om emner, der har haft Friis' interesse, er ofte blevet anskaffet i flere udgaver. Han har ikke ladet sig nøje med Robert Stephanus' smukke folioudgave af Det nye Testamente, trykt på græsk i Paris 1550, som han ejede allerede fra ungdomsårene (R s. 4), men skulle f.eks. også have kalvinisten Theodor Bezas dobbeltsprogede udgave på græsk og latin fra 1598 (s. 38), en udgave fra 1587 med noter af filologen Isaac Casaubon (s. 53) og en fra 1619 med noter af filologen J. Scaliger (kun i E s. 7). Det førstnævnte og de to sidstnævnte eksemplarer findes nu i KB. Senere anskaffede han sig i tilgift et 'Lexicon Græco-Latinum in Novum Testamentum' af Georg Pasor fra 1623 (R s. 207). Og tilsvarende forholdt det sig med hans kære klassikere, de græske og latinske filosoffer, retorikere, tragedie- og komediedigtere, satirikere, lyrikere, landbrugsforfattere, historikere osv.

¹⁴ Jacob Matthiesens ligprædiken (note 9) bl. F 3 verso – F 4.

Hele den klassiske litteratur er repræsenteret, og de fleste af teksterne foreligger i flere eller endog adskillige udgaver. Selv når han ejede gode udgaver fra sin samtid, blev han ved at købe ind af både nye udgaver og gamle, som kun kan være erhvervet ad antikvarisk vej. Ud over udgaver på originalsproget, herunder gængse udgaver af græske forfattere med paralleltekst på latin, købte han navnlig i ungdomsårene også oversættelser til fransk. Blandt de græske digtere har Hesiod, Sophokles og Euripides stået højt i kurs, og blandt de romerske synes Horats og Terents at være anskaffet i særlig stor mængde. Det kan dog formentlig lige så godt skyldes, at disse to romerske forfattere nu engang blev trykt i mange udgaver, som at de havde hans særlige interesse. Det blev også til seks-syv udgaver af Petronius' drastiske satirer i 'Satyricon' og mindst lige så mange udgaver af Vergil og Ovid, af sidstnævnte bl.a. en udgave fra 1610 med hans 'Erotica et amatoria opuscula' (s. 130). Blandt filosoferne er Aristoteles den hyppigst forekommende græske ved siden af stoikerne. Seneca er den hyppigst forekommende romerske. Historikerne skal senere omtales.

Antologier af forfattere om enkelte emner blev heller ikke forsømt, selv ikke når de pågældende forfatteres skrifter stod ubeskåret på hylderne, og kommentarer og andre hjælpemidler indgik sideløbende med grundteksterne. Et 'Lexicon Plautinum' fra 1614 (vedrørende den romerske komediedigter Plautus) blev købt 1616 (s. 109) og et 'Lexicon Lucretianum' fra 1631 (vedrørende digteren Lucretius) samme år, det udkom (s. 198). Kendte udgivere og kommentatorer fra den klassiske filologis historie, de fleste virksomme i Nederlandene ca. 1580-1650, paraderer på katalogsiderne, navne som Joachim Camerarius, Isaac Casaubon, Janus Gruterus, Daniel Heinsius, Justus Lipsius, Johs. Meursius, Æmilius Portus, Claude de Saumaise, Josef og J.J. Scaliger og Gerhard Vossius. En større række skrifter og værker af Justus Lipsius besluttede Friis at købe i 1614 (s. 83f). Johs. Meursius' store forfatterskab anskaffede han løbende noget nær fuldstændigt, både fra tiden før og efter at Meursius 1624 blev kongelig dansk historiograf og professor i Sorø.

Inden for *teologi og kristendoms litteratur* dyrkede Friis de græske og latinske kirkefædre, også disse gerne i flere udgaver, og bedømt både efter antallet af udgaver og de citater, han skrev foran i bøgerne, nærrede han en særlig sympati for grækerne Johs. Chrysostomos, Gregor fra Nazianz og Gregor fra Nyssa, alle med et forfatterskab fra 300-tallet. Derfor dyrkede han også denne periodes kirkehistorie og anskaffede f. eks. omgående en kirkehistorie vedrørende perioden ca.

380–425 skrevet af den samtidige Philostorgius Cappadox, da den for første gang blev trykt i Genève 1642 (s. 264; eksemplaret i KB). Af andre middelalderforfattere ejede han bl.a. Boethius' 'De consolatione philosophiæ' (om trøst i filosofien) i mindst tre udgaver (s. 28, 78 og 141), ganske vist ikke noget teologisk skrift, men dog betragtet som skrevet til opbyggelse og sjæletrøst. Desuden forekommer der udvalg af skolastikerne og Bernhard af Clairvauxs værker i en folioudgave fra 1632 (s. 217), men interessant er også anskaffelsen af historien om Abelard og Héloïse i den første samlede udgave udkommet på latin 1616 (s. 113).

Et større kirkehistorisk apparat inkluderede ret imponerende den kolossale kirkehistorie, der blev udarbejdet ca. 1600 af italieneren Cæsar Baronius som et led i den katolske kirkes modreformatoriske bestræbelser. Disse 'Annales ecclesiastici' blev købt 1633 i andenudgavens tolv foliobind trykt i Antwerpen 1601–18 og suppleredes nogle år senere med en af Baronius udarbejdet martyrfortegnelse, 'Martyrologium Romanum', i en udgave fra 1631 (s. 223f og 243). Pavedømmets historie blev tilgodeset af tungtvejende værker og kildeudgaver, bl.a. samlinger af pavekoncilierne frem til Friis' egen tid, mens en lille bog om den sagnagtige kvindelige pave Johanne udgjorde et mere underholdende indslag ('La papesse Jeanne par Alexandre Cooke. A Sedan 1633 in 8vo', s. 266; eksemplaret i KB). Frankrigs brogede kirkehistorie – modsætningerne mellem forkæmperne for den gallikanske kirkes frihed og de pavetro katolikker og især kampen mellem katolikker og huguenotter – findes grundigt belyst i fortid og nutid, mens den samtidige internationale kirkeverden navnlig er repræsenteret af polemiske modskrifter mod pavedømmet samt skrifter af, om og mod jesuiterne, hvoriblandt kataloger i flere udgaver over jesuiternes litterære produktion (s. 98). Disse mundede ud i et stort autoritativt forfatterleksikon i folio ved Philip Alegambe med titlen 'Bibliotheca scriptorum Societatis Jesu', Antwerpen 1643, som Friis heller ikke kunne være foruden (E s. 67). Gøres der et prøveopslag, finder man ganske rigtig her oplysning om selv en mindre berømt som Laurentius Norvegus, den danske jesuit fra Christian IVs tid der også er kendt under navnet Kloster-Lasse. I universitetsbiblioteket i Oslo er bevaret Friis-eksemplaret af en tysksproget 'Jesuiter-histori' af Ludovicus Lucius fra 1626 (R s. 224) og i KB f. eks. en kronik fra 1620erne med titlen 'Le Mercure jesuite' i to bind udgivet 1630–31 (s. 231). Trykt i de gode protestantiske byer Basel og Genève er det let at regne ud, hvilken holdning til jesuiterne de to værker giver udtryk for.

Påfaldende er på den anden side manglen på lutheransk litteratur.

Gregorius Nazianz. pag. 154.

εὐδὴ δὲ καὶ τῶν ὀλιγοῦν, οἱ λόγοι θεοῦ.
Ἄ 2αὶ θεοῦ δοῦναι, λόγοι θεοῦ.

pag. 155.

Ἐὐδοκίᾳ ἐστὶν ἀσάτωρ πεπαιγμένος,
ὁ μὴ εἶσθε θεοῦ καὶ παλιόγονοι θεοῦ.

Agathon Annot. Aristot. libro 2 Eth.
Licomach. Cap. 2.

Μὴν ἄνθρωπος καὶ θεὸς ἐξιδύεται, ~~ἄνθρωπος~~

Ἄδιντα ποῦν ὄδῳ ἄν ἢ περιγαλιεῖται.

Nicolaus
Friis.

Seneca ad Polybium Cap. 26.

Multa tibi non licent, quae humilibus et in angustiis iacentibus licent.

Magna servitus est magna fortuna.

Ad Marciam, Cap. 4.

Nihil pulchrius existimo in fastigio collocatis, quam
multarum rerum veniam dare, nullius petere,

Ad Helviam, Cap. 10.

in finito dolore affici, statuta indulgentia est, et nullo inhumana
na inhumana duritia. Ad Marciam, Cap. 9.

quae nullo antea provisa sunt, languidius incidunt,

Cuiquam potest accidere, quod cuiquam potest.

Pro cogitati mali mollis igitur venit.

Karakteristiske notater af Niels Friis på forsatsbladet til Annæus Robertus: Rerum
judicatarum libri IV, Paris 1611. 4to. Citaterne er med moralfilosofisk indhold, de
græske af kirkefaderen Gregor fra Nazianz og Aristoteles, de latinske af Seneca.

Der findes ingen teologiske skrifter af Luther og Melanchthon og deres nærmeste efterfølgere i Tyskland lige så lidt som af deres elever i Danmark. Det vil sige, at den i Danmark og Nordtyskland rådende lutherske ortodoksi stort set glimrer ved sit fravær. Til gengæld optræder der et væld af kalvinistisk, især fransk-reformert litteratur fra Friis' egen tid – dogmatisk, polemisk eller opbyggelig. Det skyldes ikke mindst hans personlige interesse for denne religiøse huguenotlitteratur, at Det kongelige Bibliotek i dag besidder ganske mange fransk-reformerte skrifter, med forfattere i spidsen som Charles Drelincourt, Samuel Durand, P. de la Serre, Pierre du Moulin og André Rivet. Selv om man skal være sig vel for at drage slutninger fra tilstedeværelse af bestemte bøger til deres ejeres personlige standpunkter, turde sammensætningen indicere, at Friis trods det strengt ortodox-lutherske kirkeregime i Danmark har bekendt sig til den reformerte (kalvinistiske) kristendomsopfattelse.

Den klassiske oldtids *historieskrivninger* stort set fuldstændigt til stede fra Herodot til den senromerske samling af biografier, der går under navnet 'Historia Augusta'. Som oftest optræder værkerne i flere udgaver, og målt i antallet af udgaver og kommentarer har Tacitus været en af favoritterne, som han var det for mange af af 1600-tallets lærde kommentatorer såvel som for de studerende adelsmænd. På grund af sine politiske og krigstaktiske refleksioner betragtedes han som noget af en den klassiske oldtids Machiavelli, og rigshofmester Joachim Gersdorff, der ganske vist var bogsamler i større stil, havde iberegnet oversættelser hele 24 Tacitus-udgaver i sit bibliotek.^{14a} Friis faldt bl.a. for en kommenteret antologi på over 900 kvartsider ved Laurens Melliet, som nu turde være glemt, men dens lange titel er unægtelig lovende: 'Discours politiques et militaires sur Corneille Tacite, excellent historien & grand homme d'etat: Contenant les fleurs des plus belles histoires du monde et des notables advertissements concernant la conduite des armées. Oeuvre utile et nécessaire aux princes, generaux d'armées, conseillers d'estats, gentilhommes, capitaines particuliers & à tous magistrats ayants le maniement de la chose publique', Lyon 1628 (s. 216, hvor titlen dog er forkortet).

Fra den brede middelalder fandtes der bl.a. et udvalg af 'Historiæ Byzantinæ Scriptorum', trykt 1615 (s. 105), og fra reformationsårhundredet Sleidans grundige skildring af Karl Vs tid fra 1517 til 1555 (s. 13). I fortsættelse heraf blev den nyere verdenshistorie dækket af d'Aubig-

^{14a} Carl S. Petersen: *Afhandlinger* (note 3), s.153.

nés 'Historie universelle' (fra 1550 til 1601) og J.A. de Thou's mere solide 'Historia sui temporis' (fra 1546 til 1607), begge i udgaver trykt 1626 (s. 229 og 238). Sleidans og de Thou's værker var længe autoritative og stod endnu højt i kurs, da Tøger Reenberg ca. 1700 lagde sit daglige studieprogram:

Dernæst i mit Kammer, fra Otte til Ti,
Thuanus, Sleidanus mig gjør Compagnie.^{14b}

Henhørende under de historiske hjælpevidenskaber var nogle kronologiske håndbøger og en del litteratur om numismatik. Friis ejede bl.a. J.J. Scaligers metodisk skelsættende 'De emendatione temporum' i et Genève-tryk fra 1629 (s. 207), og han var villig til at betale for adskillige dyrt illustrerede værker om antike mønter og medaljer.¹⁵

Mere tilfældig forekommer bestanden at være af de europæiske nationalstaters historie med undtagelse af Danmarks og Frankrigs. Alt hvad Friis ejede af dansksproget litteratur overhovedet angik danmarkshistorien. Ad antikvarisk vej erhvervede han efterhånden 1500-tallets publikationer herom, begyndende med Christiern Pedersens Saxoudgave, trykt i Paris 1514, som antagelig blev købt under Frankrigsrejsen (s. 7). Ligeledes fra udenlandsrejsen stammer en fransk udgave af Holger Danskes krønike, 'Oger le Dannois', Paris 1583 (s. 37), og besiddelsen af denne vitterlige sjældenhed, hvis indhold havde status som historieskrivning, kunne nok opveje den omstændighed, at han ikke fik fat i Anders Sørensen Vedels kommenterede Saxooversættelse fra 1575. I stedet tog han så til takke med optrykket, der kom 1610 (s. 154). Også Arild Huitfeldts danmarkskrønike i ni kvartbind (1595–1603) var svær at opdrive, i al fald i komplet stand. De fleste af bindene indgik i biblioteket 1611, men bindet med Christian Is historie først 1614 (s. 50f, 59 og 85). Senere fulgte han nøje med i Ole Worms historisk-arkæologiske publikationer og anskaffede i 1630'erne Pontanus' og Meursius' latinske danmarkshistorier, så snart de forelå trykt.

Forkærligheden for fransk-reformert litteratur har et sidestykke i Friis' indgående interesse for litteratur henhørende under *fransk histo-*

^{14b} Citeret af J. Paludan i *Historisk Tidsskrift* 7:III, 1901–02, s. 227.

¹⁵ F.eks. ejer KB Friis-eksemplarer af Hubert Goltzius: 'Sicilia et Magna Græcia ex antiquis numismatibus', 1617, og samme forfatters 'Græciæ universæ etc. numismata', 1618, samt Ludvig Nonnius: 'In Huberti Goltzii Græciam commentarius', 1620, alle folioudgaver indbundet i hvide Friis-bind med Mogens Friis' navn på forsatsbladet og anført i R s. 129 og 168f.

rie og kultur, og mens vi er ved bibliotekets francofile præg, skal det lige indskydes, at den fåtallige bestand af digterværker på nationalsprogene tilsvarende domineredes af franske forfattere. Foruden som nævnt Clément Marot og (i note 8) Ronsard f. eks. den i litteraturhistorien stadig æstimerede prosa- og versdigtning af Alain Chartier fra første halvdel af 1400-tallet, som forelå med 'Les oeuvres de maistre Alain Chartier', Paris 1617 (s. 143). Fra 1500-tallet er Rabelais med en udgave af 'Les oeuvres', Lyon 1599 (s. 28), Marguerite af Navarras noveller i stil med Boccaccios Dekameron, 'Les nouvelles de la Reine de Navare', Rouen 1598 (s. 16), og Nicolas Rapins samlede digte på latin og fransk, der i Pariserudgaven fra 1610 blev anskaffet så sent som i 1640 (s. 250). Favoritten var Du Bartas med hans berømte 'La Semaine ou la création en sept journées', en digterisk lovprisning af guds værk i skabelsesugen, som blev købt i flere udgaver (s. 37, 52 og 120). Digtet udkom 1579 og nød med mange udgaver og oversættelser yndest langt ind i 1600-tallet, vel bl.a. fordi det kunne læses som et opbyggeligt værk. Herhjemme blev det forlæg for Anders Arrebos 'Hexaëmeron'.

Hvad den franske historie angår kan det ikke undre, at Friis med sin tilbøjelighed til drive selvstændige studier overvejende købte kildekrifter. Han havde Gregor af Tours' Frankerkrønike fra ca. 600 i to udgaver (s. 114 og 197), Paulus Diaconus' krønike fra ca. 800 (s. 7), Villehardouins beretning om det fjerde korstog og erobringen af Konstantinopel 1204 (førsteudgaven 1585, s. 8), Joinvilles skildring af Ludvig den Helliges historie (s. 151), Juvénal des Ursins' ditto af Karl den VI's regering (førsteudgaven 1614, s. 109), Philippe de Commines' statskloge memoirer fra Ludvig XI's og Karl VIII's tid (s. 36) og derpå en række af de for Frankrig karakteristiske politiske memoireværker frem til hans egen tid: 'Mémoires de Messire Philippe de Mornay' (d. 1623) i førsteudgavens to bind, trykt i Paris 1624-25 (s. 217), Nicolas de Villerois omtrent samtidige memoirer, der udkom i fire bind 1636 (s. 237), og 'Mémoires de [Henri] duc de Rohan' frem til 1629 i en udgave fra 1646 (E s. 58). Med 'Mémoires de la Reine Marguerite', fortalt af Henrik IV's letlevende hustru og erhvervet i en udgave fra 1628 (R s. 228), forelå det første franske memoireværk skrevet af en kvinde. 1628 var memoirernes udgivelsesår, og at de vakte opsigt fremgår af, at Det kongelige Bibliotek indbefattet Niels Friis' eksemplar (i Friis-bind men uden ejermærke) ejer tre forskellige tryk fra dette år foruden flere senere. Det var ved indgåelsen af hendes ægteskab med den senere konge i 1572, den blodige Bartholomæusnat fandt sted, hvorunder huguenotterne i Paris blev myrdet, og herom fortæller – og fortier –

hendes memoirer også et og andet. Fra den langvarige politiske kamp, der omsider sikrede Henrik IV tronen, er en berømt samling satiriske pamfletter med sigte mod det katolske parti, 'Satyre Ménippée' publiceret uden trykkested 1593 (s. 10; eksemplaret i KB).

Mest talende er det måske, at Friis sikrede sig en stribe væsentlige undersøgelser og kildeudgaver udsendt ca. 1610–35 af André Duchesne, som på grund af Duchesnes kyndighed og lærdom står centralt placeret i fransk historiografi. Bl.a. erhvervede Friis hans oversigtsværk 'Bibliothèque des auteurs qui ont écrit l'histoire et la topographie de la France', både udgaven fra 1618 og den stærkt forøgede fra 1627 (s. 130 og 210), 'Les antiquités et recherches des villes etc. de toute la France', 1614 (s. 122), kildeudgaven 'Historiæ Normannorum scriptores antiqui', 1618 (s. 155), en publikation vedrørende klosterbiblioteket i Cluny, 1614, (s. 133) og en skildring af fyrsterne af Bourgognes historie, 1619 (s. 229).¹⁶ Samlingen af de normanniske historieskrivere har også betydning for nordisk historie og kan have givet Friis et samtaleemne i samværet med Stephanus Stephanius, der med Duchesne som forbillede planlagde en lignende scriptores-udgave for Danmarks vedkommende.¹⁷ Af mere specielle historiebøger skal blot nævnes nogle, som er bevaret i Friis' oprindelige eksemplarer: 'Les oeuvres de Claude Fauchet', Paris 1610 (om Frankrigs ældste historie, s. 105), 'Histoire de messire Bertrand du Guesclin', Paris 1618 (beretning fra 1300-tallet, s. 152), J.J. Chifflet: 'Vesontio, civitas imperialis', Lyon 1618 (om byen Besançon, s. 158) og Jacques Dubreul: 'Le théâtre des antiquités de Paris', Paris 1612 (s. 232). Betegnende for rækkevidden af hans interesser fik han også fat i Arnauld Oihenart: 'Notitia utriusque Vasconiae tum Ibericæ tum Aquitanicæ', Paris 1638 (s. 241). Bogen handler om Baskerlandet og dets historie på begge sider af Pyrenæerne og opnåede stor anseelse blandt kendere. Men mon ikke Friis har været den eneste dansker, der lod lige netop denne bog skaffe hjem til læsning?

I bibliotekets spejl har Friis interesseret sig mindre for samtidens politiske begivenheder og krigshændelser end for det historiske aspekt. De samtidige krige i Nederlandene er dækket med nogle værker (f. eks. s. 144 og 231), hvorimod 30-årskrigen i Tyskland ikke har sat sig synderlige spor. Det var imidlertid almindelig opfattelse, at historiens forløb rummede moralsk og politisk belæring for eftertiden, og i den

¹⁶ Af de omtalte bøger ejer KB Friis-eksemplarer af Gregor af Tours (1561), Juvénal des Ursins (1614) og Duchesnes bog om Bourgognefyrsterne (1619).

¹⁷ Holger Rørdam: *Historiske Samlinger og Studier I*, 1891, s. 199, jvf. s. 236.

forstand var den gamle historie lige så aktuell som den nye. Vedrørende *stat, samfund og politik* manglede der hverken gamle eller nye anskuelser. Aristoteles' almindelige statslære ejede Friis selvfølgelig i et par udgaver (s. 176 og 242), og med Thomas Mores 'Utopia' kunne han gøre sig tanker om det ideale statssamfund. Han havde tidligt anskaffet sig Mores samlede værker i udgaven fra 1563 (s. 34) og købte engang i 1640'erne en kommentar hertil (E s. 97). 'Vindiciæ contra tyrannos', som ejedes i en udgave fra 1609 (R s. 48), er et hovedskrift inden for den reformerte statsteori, ifølge hvilken et folks repræsentanter var berettiget til at bekæmpe en tyrannisk øvrighed, mens Machiavellis nøgterne, men for moralfølelsen udfordrende politiske refleksioner ikke behøver nærmere præsentation. 'Fyrsten' forelå i to udgaver på latin (s. 48 og E s. 96) og kommentarerne til Livius på fransk (R s. 36). Hertil sluttede sig Innocent Gentillet's udbredte modskrift 'Discours ... contre Nic. Machiavel' i en udgave fra 1609 (s. 33; eksemplaret i KB). Fyrsteopdragelse og fyrstepligter skildres i flere bøger, og på ministerplan kunne læses, hvad en af Richelieus sekretærer, Jean de Silhon, skrev om 'Le ministre d'etat avec la véritable usage de la politique moderne', Paris 1634 (s. 253; nyere udgave 1641-42 s. 267).

At Friis delte samtidens interesse for drøftelser af diplomatiets kunst og spilleregler ses af bøger forfattet herom af bl.a. Carolus Paschalius (s. 70), Frederic de Marselaer (s. 218), Hermann Kirchner (s. 245) og Jean de Chokier (s. 255) samt hovedværkerne 'De legationibus' af Alberico Gentili (1594, s. 93) og 'L'Ambassadeur' af Jean Hotman (1604, s. 29). Som almindeligt i 1500-1600-tallets statspolitiske litteratur gjorde disse forfattere sig bl.a. overvejelser om emnets etiske aspekter. Diplomaten skulle være ubestikkelig og indgyde tillid, men ligesom Machiavelli havde hævdet, at moralske retningslinier måtte vige for hensynet til statens tarv, indrømmede nogle af forfatterne åbent diplomaten en ret til at føre modparten bag lyset. Eller sagt med et bevinget ord af en samtidig engelsk diplomat: „An ambassador is an honest man sent to lie abroad for the good of his country”. Natur- og folkeretten blev tillige tilgodeset af så betydelige værker som Hugo Grotius' bog om havenes frihed 'De mare libero' (1633, s. 214) og hovedværket 'De jure belli et pacis' i udgaver fra 1631 og 1632 (s. 235f). Den alsidige Grotius var overhovedet en af Friis' yndlingsforfattere blandt samtidens lærde og fandtes repræsenteret i biblioteket både som statsretslærer, klassisk filolog, teolog og latindigter. Med Thomas Hobbes' afhandling om statsborgeren i en udgave fra 1647 nåede Friis at stifte bekendtskab med den nyeste stats- og samfundsfilosofi ('De cive', E s. 59).

Kundskab om de enkelte lande og riger leverede bl.a. en samling af de såkaldte „republikker”, små handy landebeskrivelser på latin som forlaget og trykkeriet Elzevir i Leiden udsendte på stribe fra 1626. Et udvalg af bestanden er registreret samlet i E s. 115. Andre og mere eksotiske beskrivelser havde Friis f. eks. vedrørende Tartariet (R s. 56), om Afrika (s. 195), om Asien og om Amerika (s. 218 og 229). De suppleredes af ikke få rejseførere og en del flere *rejsebeskrivelser*. Mellem de mest notable er vist Champlains rejser til fransk Nordamerika i førsteudgaven fra 1613 (s. 129, eksemplaret i KB) og en fransk oversættelse af Linschotens ostindiske rejse med illustrationer trykt i Amsterdam 1619 (s. 218). Af geografiske verdensbeskrivelser med kort, de såkaldte *kosmografier*, forblev det ved et par udgaver fra 1605 (Paul Merula s. 77 og Ptolemæus s. 99). *Den historiske geografi* fandtes behandlet i værker som Philip Cluwers 'Germaniæ antiquæ libri tres', 1616, 'Sicilia antiqua', 1619, og 'Italia antiqua', 1624, alle i folioformat og illustrerede med kort (s. 107, 162 og 174), mens en samlet fremstilling af oldtidens geografi var for hånden med Petrus Bertius' 'Theatrum geographiæ veteris', 1618-19 (s. 137). Et moderne atlasværk som Mercators store atlas fra 1608 hørte til de tidligste erhvervelser (s. 5), og hertil blev så senere føjet Ortelius' atlas i den ajourførte 1624-udgave (s. 233). Litteraturen om *dyre- og planteverdenen* indskrænkede sig overvejende til nogle standardværker som Fabio Colonnas 'Historia aliquot plantarum', 1592 (s. 145), Joseph Acostas 'Histoire naturelle et morale des Indes', 1616 (s. 212) og zoologiske værker af Ulisse Aldrovandi i mange bind trykt fra ca. 1600 og fremefter. Aldrovandi fremlagde og sammenfattede den nyeste zoologiske viden, og efter at Friis omkring 1620 havde sat sig for at anskaffe hans bøger, blev de købt, efterhånden som han kunne få fat i dem, sidst et tillæg udkommet 1642 med en skildring af fabeluhyrerne, 'Monstrorum historia' (s. 141, 199, 249f og 262).

Allerede nævnte kataloger og forfatterleksika har ikke forkeret antydning, at Friis ejede et fortrinligt håndapparat af *bibliografisk litteratur*. Foruden rækken af tyske messe-kataloger anskaffede han sig nederlandske forlagskataloger, fra Plantin i Antwerpen 1615 (s. 97), fra Elzevir i Leiden 1634 og fra Jansonius i Amsterdam 1634 og 1647 (E s. 75 og 91). De spredte årgange kunne tyde på, at han har valgt kun at indlemme et udvalg af muligvis flere, han havde til rådighed. Fra Frankrig besad han bibliografen Louis Jacobs tilløb til en løbende nationalbibliografi for årene 1643 til ca. 1650, med titlen 'Bibliographia Parisina' omfattende trykproduktionen i Paris, med titlen 'Bib-

liographia Gallica' omfattende provinstrykkene (E s. 75). Værker, der gjorde bibliografisk status bagud, var dog til stede i nok så rigt et mål. Conrad Gesners omfattende universalbibliografi fra midten af 1500-tallet ejede han i en bearbejdelse fra 1583 af Josias Simler, der gav den form af et digert og tættrykt forfatterleksikon (R s. 59), og han erhvervede f. eks. tyskeren Georg Drauds store bibliografiske kompilationer i fire bind, hvoriblandt hans stadig bevarede eksemplar af Drauds 'Bibliotheca classica', trykt i Frankfurt am Main 1611, rummer over 30.000 titler vedrørende alle mulige emner præsenteret i grov emneorden plus et forfatterregister (R s. 39, jvf. E s. 75). Karakter af universalbibliografi har ligeledes en katalog over bogbestanden i universitetsbiblioteket i Leiden (R s. 200), mens egentlige fagbibliografier bl.a. forelå med Paulus Bolduanus' 'Bibliotheca philosophica' fra 1616 og 'Bibliotheca theologica' fra 1619 (s. 116). 'Bibliotheca' var det nærmeste ord, man havde for 'bibliografi', men 1633 lancerede Gabriel Naudé med sin 'Bibliographia politica' det nu brugte ord, og da Naudés emne lå inden for interessefeltet, fandt også et eksemplar af denne bog vej til biblioteket på Favrskov (s. 245). Nogle indices over de af den pavelige inkquisition forbudte bøger fra henholdsvis 1599 og 1619 (s. 29 og 148) var naturligvis erhvervet af stik modsatte grunde end den oprindelig tilsigtede, nemlig som appetitvækkere til interessante læsemuligheder for en god protestant.

Ganske utvivlsomt har disse og andre bibliografier tjent Friis som kilder til bogbestillinger. Uden at det lader sig dokumentere kunne f. eks. en række afmærkninger i messekatologerne tyde på, at de har været brugt som bestillingskataloger. Da en mindre del af købene i næsten alle anskaffelsesårene gælder bøger af ældre dato, kan det også antages, at disse i et vist omfang beror på søgelisten sammensat af Friis, uden at det dermed skal afvises, at han har reflekteret på lejlighedstilbud. Analyseres accessionen i et givtigt år som 1614 med dets 126 erhvervelser, nås der frem til, at ca. 50 bøger var nye i den forstand, at de var trykt inden for femåret 1610-14, andre ca. 50 var trykt 1600-1609, mens 17 var fra årene 1550-1599 og nogle få stykker uden år. De 17 fra 1500-tallet eller op mod 15 procent må uden forbehold kunne betegnes som antikvariske, eventuelt flere såfremt årstalsgrænsen rykkes længere frem. Når det tages i betragtning, at købene af (relativt) gamle bøger svinger fra år til år, kan *antikvarkøbene* anslås at have udgjort et sted mellem 10 og 15 procent af Niels Friis' erhvervelser gennem årene 1612-43.

Skal der, som bibliotekshistorisk sædvane byder, tages stilling til, om

Friis lagde vægt på at anskaffe *bibliofile sjældenheder*, må svaret blive nej – lige så lidt som de fleste andre af 1600-tallets danske bogsamlere. Ikke desto mindre har han slumpet sig til nogle bemærkelsesværdige enkelt-erhvervelser, som på grund af bibliotekets senere skæbne er kommet Det kongelige Bibliotek til gode. Der sigtes ikke så meget til samlingens tilsyneladende eneste inkunabel, Boethius: 'De consolatione philosophiæ', Nürnberg 1483 (s. 18, jvf. E s. 65), der meget muligt er identisk med nuværende inkunabel nr. 756. Den virkelige liebhaver-sjældenhed er hans bevarede eksemplar af den kendte statsteoretiker Jean Bodins bog om staten, hvor suverænitetsbegrebet første gang tages op til behandling, 'Les six livres de la république', Paris 1577 (s. 2). En nylig undersøgelse har vist, at det udmærker sig ved at være et af kun fem kendte eksemplarer trykt på stort papir. Man mene om dens slags sjældenheder, hvad man vil, oplysningen sætter dog i det mindste én af Niels Friis' anskaffelser i et vist relief.¹⁸

Mens begge de nævnte bøger sandsynligvis blev købt under studieopholdet i Frankrig, gik der en tredive år, før det i året 1638 faldt i Friis' lod at gøre endnu en usædvanlig erhvervelse, denne gang af nogle *klassikerhåndskrifter* fra renæssancetiden (ca. 1400–1500). Om de er indgået ved køb, arv eller gave er umuligt at afgøre, men omstændighederne må have været af ekstraordinær art, da han ikke ellers samlede på håndskrifter.¹⁹ De er registreret i katalogen s. 236 og 239 som 'Antiquitatum Romanorum Dionysij Hallicarnassei Liber primus. MS. Græce in 4to', 'Juvenalis MS. in Membranis in 4to' og 'Cicero de officiis in Membrana'. Juvenal og Cicero lader sig uden videre identificere med eksemplarer i Håndskriftsamlingen, henholdsvis Gammel kgl. Samling 2030 4to og 3541 8vo, for i begge har Mogens Friis skrevet sit navn.²⁰ De er smukt udført med malede initialer, Juvenal er pyntet med en flot dekoreret førsteside, og på det meget lille Cicerohåndskrift er spenderet et rødt fløjsbind med guldsnit. Det håndskrift i Håndskriftsamlingen, som rummer en til beskrivelsen af det græske håndskrift svaren-

¹⁸ Marie-Thérèse Lenger: *L'émission sur grand papier de la troisième édition (deuxième autorisée) de la République de Bodin*, Bruxelles 1991; eksemplaret i KB med Mogens Friis' navn på forsatsbladet omtales s. 6, 9 og 10f.

¹⁹ Om muligheden for arv: Det fremgår af *Kancelliets Brevbøger 1635–36*, udg. ved E. Marquard, 1940, s. 440, at skiftet mellem Niels Friis og hans brødre efter faderens død 1632 endnu ikke var afsluttet i marts 1636.

²⁰ Jvf. *Catalogus codicum Latinorum mediæ ævi Bibliothecæ Regiæ Hafniensis*, digessit Ellen Jørgensen, 1926, s. 299 og 315.

de tekst, Gammel kgl. Samling 2151 4to, er derimod uden proveniensmærke, højst tænkeligt fordi det er blevet ombundet ved midten af 1800-tallet. Det er imidlertid bibliotekets eneste håndskrift med akkurat denne tekst, så man tager næppe meget fejl ved at mene, at også dette hidrører fra Niels Friis' bibliotek. Af samme ukendte oprindelse kan måske være yderligere en, ganske vist mindre, sjældenhed, en nydeligt illustreret oktavudgave af Boccaccios Dekameron på italiensk trykt i Venezia 1552. Den er indgået samtidig med håndskrifterne (s. 236), og også dette eksemplar findes nu (med Mogens Friis' ejerpåtegning) i Det kongelige Bibliotek.

Mere detaljeret end nogen anden bibliotekshistorisk kilde dokumenterer R-katalogen, hvor gode *boghandlerforbindelser* der må have bestået mellem Danmark og udlandet i begyndelsen af 1600-tallet. Dette har hidtil kun været godtgjort for 1630'ernes og 1640'ernes vedkommende, hvorfra der er bevaret nederlandske boghandlerkataloger beregnet på salg i Danmark, og hvor Holger Rosenkrantz den Lærdes udenlandske bogkøb kan følges i omrids gennem bevarede regnskaber. Som accessionskatalog for Niels Friis fører R-katalogen forbindelserne små tyve år længere tilbage og bidrager til at tilbagevise en vis tilbøjelighed til at overdrive udenlandsrejsernes betydning for opbygningen af bestanden af udenlandsk litteratur i datidens danske privatbiblioteker. Tages atter året 1614 som udgangspunkt, fordeler de indkøbte bøger med trykår 1610–14 sig på følgende produktionssteder: i Tyskland *Augsburg, Dortmund, Frankfurt am Main, Hamburg, Hanau, Köln, Leipzig, Strassburg* og *Wittenberg*, i Schweiz *Genève*, i Nederlandene *Amsterdam, Antwerpen* og *Leiden*, i Frankrig *Paris* og *Lyon*, i England *London*. Trods de mange tyske trykkesteder kom de fleste af bøgerne fra Nederlandene og Frankrig, men spredningen er betragtelig, og selv om forbindelsesnettet vel væsentlig har haft de tyske bogmessen som centrum, kunne Friis' erhvervelse af en katalog fra Plantin i Antwerpen 1615 i samme år, den udkom, godt udtydes som at han havde optaget personlig kontakt med boghandlere i Nederlandene, som han jo tidligere havde besøgt. Først fra 1622 findes der dog oplysning om at en boghandler fra Nederlandene rejste til Danmark,²¹ og før da må det nok anses for mindst lige så sandsynligt, at forbindelserne er gået via københavnske boghandlere som Hans Aalborg

²¹ Brev fra 1622 til Holger Rosenkrantz om Isaac Elzevirs tilstundende rejse til Danmark i *Kirkehistoriske Samlinger* 3:VI, 1887, s. 55; jvf. s. 334 om et besøg af en hollandsk boghandler 1626.

(d. 1619) og Henrik Waldkirch (d. 1629), der hyppigt frekventerede messerne i Tyskland, og hvem Friis kan have forsynet med bestillinger fra messekatalogerne. Muligheden for kontakt var nær, når Waldkirch eller hans fuldmægtig rejste afsted for ved snapstingstide at besøge det ikke langt fra Favrskov liggende Viborg.²² Under alle omstændigheder har Friis sikkert benyttet sig af flere muligheder ligesom bogsamlerkollegaen Holger Rosenkrantz, der boede på Rosenholm inden for en afstand af godt tyve kilometer. Ifølge en regnskabsbog ført af Rosenkrantz' kone Sophie Brahe modtog Rosenkrantz i 1630erne direkte bogleverancer fra bl.a. firmaerne Elzevir og Janssonius i Nederlandene, hvad der ikke afholdt ham fra samtidig at købe ind hos boghandlere i København.²³

Bemeldte regnskabsbog er også interessant på grund af udgiftsposter til *indbinding af bøger*, dels af en Kjeld Bogbinder i Århus, dels af en hollandsk bogbinder i København.²⁴ Favrskov lå ikke længere fra Århus end Rosenholm, og de to bogbindere bliver derfor ligeledes det bud, der kan gives på den eller de bogbindere, som har forsynet de Friisiske bøger med deres hvide kalveskinsbind, når Niels Friis har købt dem uindbundne eller ønsket at erstatte ældre bind med nye. Forkærligheden for hvide bind delte han bl.a. med bogsamleren Jørgen Seefeld, der mindre fordringsfuldt anvendte pergament som materiale med højst en beskeden udsmykning på bindsiderne, men forkærligheden meldte sig måske ikke lige med det samme. Fra indkøbsårene 1610–11 findes nogle ensartede brune skindbind, der på bindsiderne er udsmykket med et arabesk-ornament i oval ramme på midten og yderst nogle enkle stregrammer med fire små hjørneornamenter, det hele enten i blindtryk eller forgyldt. Der kan være tale om en tidligt af Friis foretrukken bindtype, men da det er umuligt at datere udaterede bind mere præcist end til engang efter bøgernes trykår, når der ikke foreligger andre dateringskriterier, lader disse bind sig lige så lidt datere

²² Jvf. brev fra 1625 om Waldkirchs forventede besøg „ad nundinas nostras Snapstingenses“, citeret i F.E. Hundrup: *Lærerstanden ved Viborg Kathedralskole*, 1875, s. 124.

²³ *Sophie Brahes regnskabsbog 1627–40*, udg. ved Henning Paulsen, 1955; om leverancer fra hollandske bogførere s. 71, 108, 124, 144, 198; om bogkøb i København s. 88f, 108, 124, 216.

²⁴ Smst. om Kjeld bogbinder s. 133, 144, 190, 202, 219; om den hollandske bogbinder i København s. 108, 144 og sikkert også s. 89, hvor „Johan Dirich“ vist betegner Johan Diephorst, som ifølge venlig meddelelse fra fuldmægtig Karsten Christensen er navnet på den hollandske bogbinder med virke i København i 1630erne.

med sikkerhed som de hvide bind.²⁵ Så meget kan dog siges, at de hvide kalveskinsbind sidder om bøger med trykår frem til i hvert fald 1646, hvad der i det mindste fortæller så meget, at Friis beskæftigede en bogbinder i 1640'erne.²⁶ Om indbindingen er foregået successivt gennem længere tid eller i nogle få større runder er heller ikke til at vide, men udsmykningen i blindtryk fordeler dog bindene på to hovedgrupper:

1) Bind med pladetryk på for- og bagside med allegoriske kvindeskikkelser forestillende henholdsvis *Justitia* og *Fortuna* og rundt om disse ornamenterede rammer og streger. Pladerne passer til bøger i oktavformat, men findes også anvendt på de større formater, hvor rammeudsmykningen så er yderligere udarbejdet. Nogle stikprøver indicerer, at denne bindgruppe ikke rummer bøger anskaffet senere end ca. 1625.²⁷

2) Bind med et midterfelt dekoreret med et eller flere ornamentter i forskellige varianter og uden om midterfeltet ornamenterede rammer og streger. Denne bindtype forekommer i forbindelse med bøger trykt eller anskaffet senere end ca. 1625, men selvsagt også i forbindelse med ældre bøger, der har været sendt til omindbinding hos bogbinderen efter dette omtrentlige skilleår.²⁸

²⁵ F.eks. bind om Georg Draud: *'Bibliotheca classica'*, Frankfurt 1611, 4to, Annæus Robertus: *'Rerum judicatorum libri 4'*, Paris 1611, 4to, og *Det ny Testamente på græsk* ved Isaac Casaubon 1587, 8vo (R s. 39, 49 og 53). Afvigende er Niels Friis' eksemplar af Andreas Alciatus: *'Omnia emblemata'*, Paris 1602, 8vo (R s. 36) smykket med en forgyldt løvkrans midt på bindet.

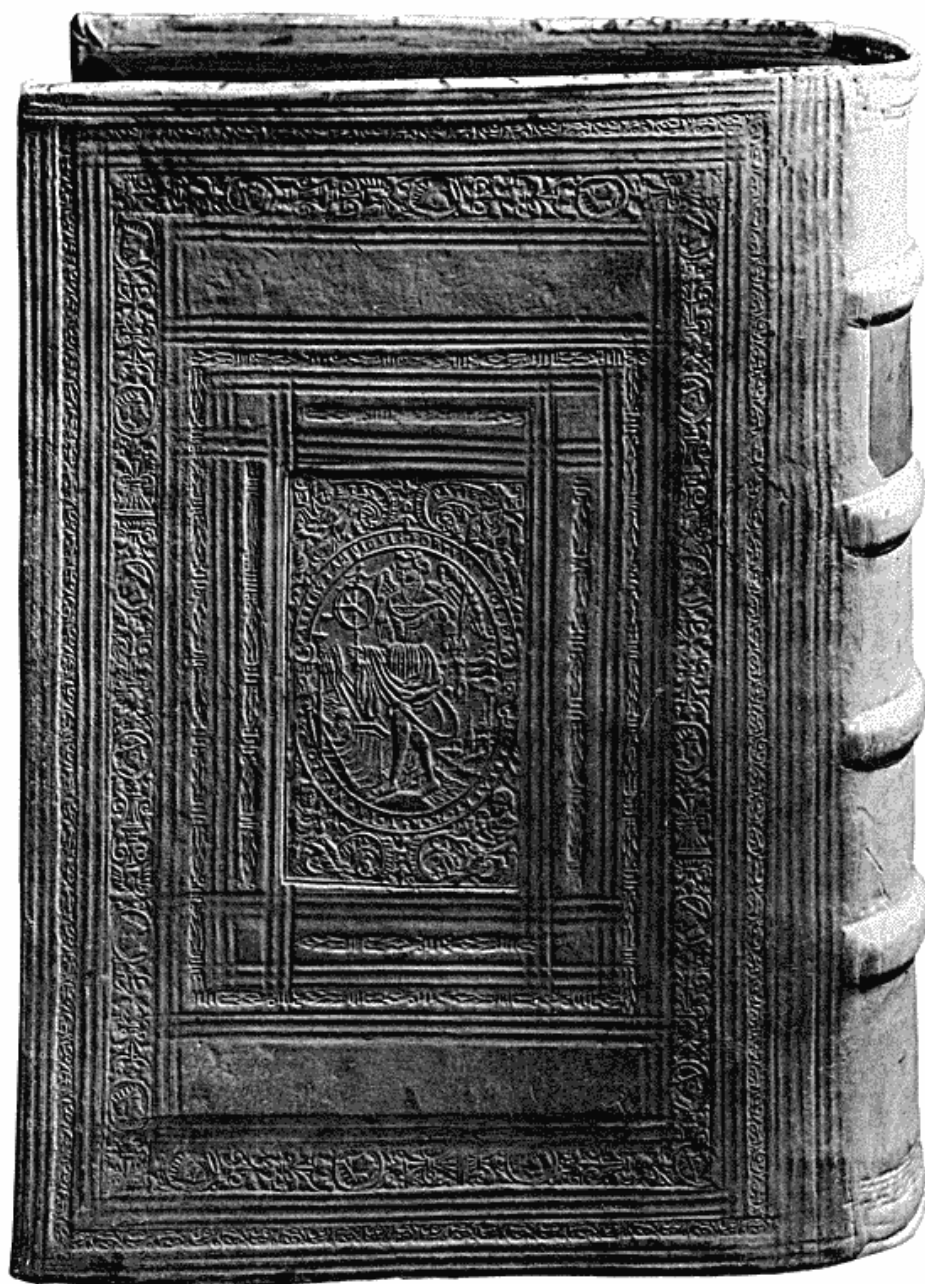
²⁶ Walde har i sine samlinger, omtalt s. 63, registreret en bog fra 1646 med Mogens Friis' navnetræk og indbundet i et (ikke nærmere beskrevet) Friis-bind i universitetsbiblioteket i Oslo, nemlig Paganinus Gaudentius: *'De candore politico'*, 1646, 4to (jvf. E s. 32).

²⁷ Eksempler på bindtype 1: Det slagtede oktavbind med Terentius og Herodot vist s. 68, Æmilius Portus: *'Breves notæ in omnes Euripidis tragoedias'*, 1599, 8vo (R s. 69), Peter Cunæus: *'De republica Hebræorum'*, 1617, 8vo (s. 150), Isaac Casaubon: *'Ad Polybii historiarum liber primus commentarii'*, 1617, 8vo (s. 178), Nic. Caussin: *De symbolica Ægyptiorum sapientia / Electorum symbolorum syntagmata ...*, 1618, 4to (s. 176), Raphael Volaterranus: *'Commentariorum urbanorum libri 38'*, 1603, fol. (s. 67), og Hubert Goltzius: *'Græciæ etc. universæ numismata'*, 1618, fol. (s. 168f).

²⁸ Eksempler på bindtype 2: Kvantbindet med messekatologer omtalt s. 65f, Charles Drelincourt: *'Du jubilé des églises reformées'*, 1627, 8vo (R s. 256), P. de la Serre: *'Les douces pensées de la mort'*, 1631, 8vo (s. 226), *'Le Mercure jésuite'* I-II, 1630-31, 8vo (s. 231), Hugo Grotius: *'Florum sparsio ad jus Justinacum'*, 1643, 8vo (s. 264), Alb. Miræus: *'De vita Alberti ... Belgarum principis'*, 1622, 4to (s. 258), Arnauld Oihenart:

Niels Friis-bind i hvidt skind: Type 1 med allegoriske kvindefigurer i blindtryk. Her bindets forside, der viser retfærdighedens gudinde Justitia med symbolerne sværd og vægt (Nicolaus Caussin: *De symbolica Ægyptiorum sapientia*, Paris 1618. 4to).

Niels Friis-bind i hvidt skind: Type 1 med allegoriske kvindefigurer i blindtryk. Her bindets bagside, der viser lykkens gudinde Fortuna med et hjul i højre hånd (symbol på lykkens omskiftelighed). Samme bind som foregående illustration.

Ingen af bindene har prægede rygtitler, men enkelte af dem er forsynede med rygtitler skrevet med blæk eller påklæbte titelsedler, uden at det umiddelbart kan afgøres om de er fabrikeret på Friisernes tid eller senere. De har alle rødmalet snit. Eksempler på de to bindtyper ses s. 89f. og 92.

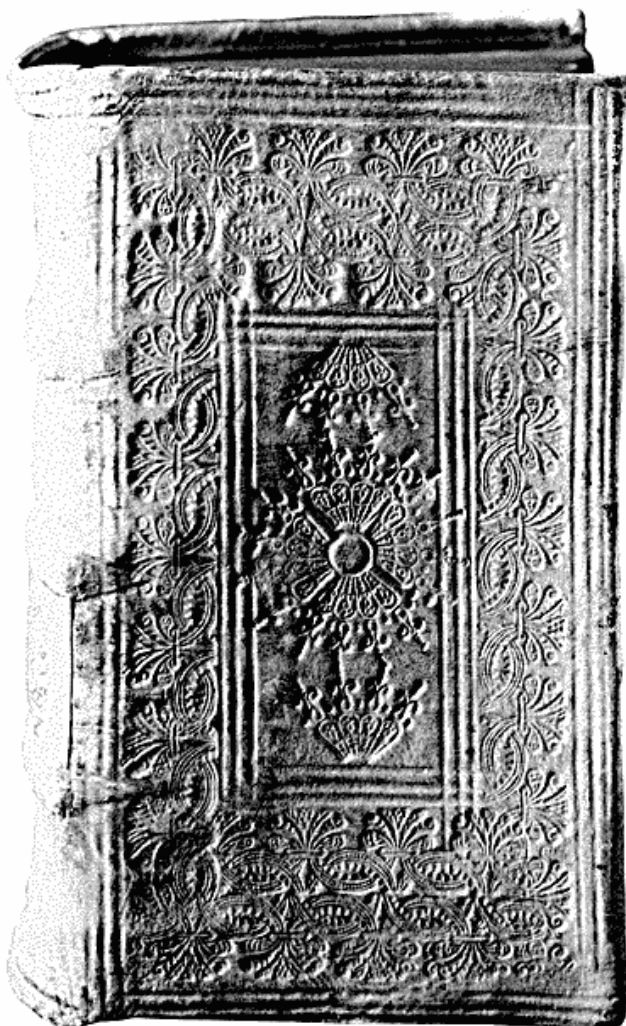
Fra Niels Friis til Mogens Friis til Det kongelige Bibliotek

Niels Friis var modsat Rosenkrantz så heldig, at hverken besættelsen af Jylland 1627–29 eller 1644–45 førte til plyndring af hans bibliotek. Ved hans død 1651 må det antages at have stået intakt på Favrskov, og det er da helt eller delvist tilfaldet sønnen Mogens. Den ensartede måde, hvorpå denne har indskrevet sit navn i bøgerne, som regel med samme blege blækfarve, kunne tyde på, at han ved overtagelsen har gennemgået biblioteket bog for bog og samtidig afmærket bøgerne som sin ejendom. Notoriske Friis-bøger uden hans navn (se note 8) kan af en eller anden grund være oversprunget eller er måske tilfaldet en anden arving. Da Niels Friis kun lejlighedsvis og tilsyneladende helt tilfældigt har prentet *sit* navn i bøgerne, har Mogens Friis gjort bibliotekshistorien en god tjeneste. Spørgsmålet bliver nu blot, om det er muligt at følge biblioteket fra hans besiddelse til kongens bibliotek i København.

Med henblik herpå lønner det sig at efterse nogle af bogbindene. Frederik III lod indkalde et par franske bogbindere, som fra 1664 blev sat til at ombinde de mindre pæne eller uensartede bøger, der var indgået ved hans store samlingerserhvervelser i begyndelsen af 1660erne. Disse er i dag letkendelige ved deres ensartede brune skindbind med kongens monogram på ryggen og findes især om folianterne, som bogbinderne fortrinsvis tog sig af, men da ombindingen gerne førte til udskiftning af forsatspapiret, er ældre ejernavne som regel kun bevaret, når navnet har stået på titelbladet. Selv om Mogens Friis normalt skrev sit navn på bagsiden af det løse forsatsblad, er Walde dog stødt på to Frederik III-bind, hvor hans navn er bevaret, fordi det undtagelsesvis er skrevet på titelbladene. De må følgelig være indgået i Det kongelige Bibliotek under Frederik III. Walde er med rette betænkelig ved at drage videregående slutninger heraf, for to bøger gør intet bibliotek, men på den anden side er det vanskeligt at acceptere det af ham

'Notitia utriusque Vasconiae', 1638, 4to (s. 241), Philostorgius Cappadox: 'Ecclesiastica Historia', 1642, 4to (s. 264) og Ludvig Nonnius: 'In Huberti Goltzii Græciam commentarius', 1620, fol.(s. 169).

Niels Friis-bind i hvidt skind: Type 2 med blindtrykt ornamentering i form af et udsmykket midterfelt omgivet af en ramme (Hugo Grotius: *Forum sparsio ad jus Justinianicum*, Amsterdam 1643. 8vo). Mens bindtype 1 altid er udsmykket med de samme to kvindefigurer, omfatter type 2 bind dekoreret med forskellige ornamenten i midterfeltet, så dette viser kun én af mangfoldige variationer.

foreslåede alternativ, at Mogens Friis personligt skulle have foræret Frederik III specielt dette par bind, der havde titelbladene skæmmet af hans navn.²⁹ Friis har antagelig kun valgt titelbladene som skrivested, fordi bøgerne i skrivende stund var uindbundne eller med bind og forsats så løse, at der ikke forelå noget andet rimeligt sted at placere navnet. Men selvfølgelig havde han sin frihed til at sætte navnet, hvor han var i humør til, så ikke enhver afvigelse fra normen behøver en forklaring. Det er også sket, at han har skrevet det ikke på bagsiden, men på forsiden af forsatsbladet, hvad der f.eks. gælder et eksemplar af et skrift mod udbredelsen af de jesuitiske doktriner i Frankrig betitlet 'Requête, proces verbaux et advertissemens', Paris 1644 (E s. 54).

²⁹ Walde (note 2) s. 25f.

De to Friis-folianten i Frederik III-bind er Aristoteles: 'Politica', Basel 1582 (R s. 242) og Plinius Secundus: 'Historia Mundi', Orléans 1606 (hverken i R eller E).³⁰ Waldes fund kan imidlertid forøges med endnu et par folianten. 'Novum testamentum græce', Paris 1550 (R s. 4) har ved ombindingen til et Frederik III-bind mistet den oprindelige forsats, men bærer Niels Friis' navn på titelbladet, og Joh. Henr. Alsteds 'Encyclopædia' i to bind, Herborn 1630 (E s. 65), har ved ombindingen af bind 2 fået sin oprindelige forsats bevaret ved opklæbning, hvormed også Mogens Friis' navn er blevet reddet. Dette store leksikon bærer dog Christian Vs monogram på ryggen og er altså blevet ombundet lidt senere end de øvrige tre. Selv om heller ikke fire bogværker udgør et bibliotek – ej heller fem, om der tør medregnes den omtalte Boethius-inkunabel, som ligeledes foreligger i et Frederik III-bind – så insisterer de dog på at pege i retning af en indlemmelse under Frederik III. Vejen må derfor gå til Det kongelige Biblioteks arkiv for at søge spor af Friis-biblioteket i bestandskatalogerne fra Frederik IIIs tid.

En af de ældste kataloger i arkivet er E 6, som blev affattet 1663, da bibliotekaren Marcus Meibom overdrog biblioteket til sin efterfølger Peder Schumacher. Den følger pladsopstillingen på Københavns slot og registrerer i knap form titlerne på godt 10.000 bind. Her giver en eftersøgning hurtigt bonus. I første omgang finder vi de lige nævnte bøger, der er ombundet under Frederik III og Christian V: Aristoteles' 'Politica' fra 1582 (E 6 s. 94), Plinius fra 1606 (s. 245), Novum Testamentum fra 1550 (s. 33) og Alsteds encyclopædi fra 1630 (s. 171), iøvrigt også 'Requete, proces verbaux etc.' fra 1644 (s. 265). Mange andre titler og udgaver genkendes, inkunablen med Boethius' bog om trøst i filosofien (s. 224), den italienske Dekameron fra Venezia 1552 (s. 364), en mængde franske bøger osv., men det helt afgørende bevis for Friis-bøgernes forekomst i katalogen findes ved atter at slå ned på beskrivelserne af nogle samlingsbind. I det følgende sammenstilles indholdet af nogle samlingsbind i Frederik IIIs bibliotek anno 1663 (E 6) med indholdet i de dertil svarende bind fra Friisernes bibliotek (katalogerne E og R). I højre kolonne er den knappe, men koncise katalogisering i E lagt til grund, og sammenstillingen begynder med de tidligere omtalte, endnu bevarede bind med de tyske messe-kataloger:

³⁰ Fravær i både R og E forklares i denne undersøgelse principielt ved, at pågældende bog er indgået i Niels Friis' bibliotek efter 1643 (ikke i R) og derpå ikke er medtaget i udvalget, som dækkes af E. Men der foreligger naturligvis også den mulighed, at Plinius-udgaven har været anskaffet af Mogens Friis selv.

Katalogsammenstilling

Fred. III's bibliotek

Früisernes bibliotek

E 6 s. 52f, 4to:

IV:34: Catalog. librorum Biblioth. Lugdunensis. – Cat. novus Nundinarum autumnalium. Francof. 1578, 9 etc.

V:1: Cat. Nundinarum Franc. etc.

IV:16: Catalogi Francofurtenses ab anno 1615 ad annum 1626.

IV:35: Catalog. Nund. Franc. ab anno 1627 ad 1637.

E 6 s. 95 nr. 21, 4to:

Paganinus Gaudentius De candore politico diabribæ ... in Tacitum. Pisis 1646. – Fortun. Liceti Encyclopedia ad aram Pythiarum ... Pat. 1630.

E 6 s. 154 nr. 14, 4to:

Dithmari Blevkenij Islandia atque Grønlandia. Leiden 1607. – Bernartij Note ad Statium. Antv. 1607. – Ori Apollinos Niliaci de s. Ægyptiorum notis Ægyptiacis expressis libri 2. Lat. Gallice. Paris 1574.

E 6 s. 175 nr. 8, 4to:

Lipsius De constantia. 1605. Antv. – Ej. Manuductio ad Philosophie stoice. 1610 Ib. – Ej. Physiologia stoic. Ant. 1604.

E s. 74f og R s. 200, 206 og 218, 4to:

Catalogus librorum Lugdunensis et Danielis Heinsii Bibliothecæ Heinsii oratio. Item: Catalogi Nundinarum 25 annorum. Francof. 1578 etc. 90.

Catalogi librorum, qui Nundinis Francofurt. venales extant ab anno 1590 ad annum 1614.

Catalogi universales pro Nundinis Francofurtensibus ab anno 1615 ad annum 1626. Catalogi universales ab anno 1627 ad annum 1637.

E s. 32, 4to:

Paganinus Gaudentius De candore politico in Tacit. diatribæ. Pisis 1646. Item: Fortunij Liceti Encyclopedia ad Altare Pythiarum. Patav. 1630.

E s. 51 og R s. 12, 4to:

Ditmari Blevkenij Islandia. Leiden 1607. Item: Iac. Typotij relatio historica de regno Sveciæ. 1606. Item: Scholia Bernartij ad Statij Thebaidos et Achil. Ant. 1607. Item: Uri Apollinis Nilaici de sacris Ægyptiorum notis. Paris 1574.

E s. 73 og R s. 73, 4to:

Lipsius De constantia. Antv. 1605. Item: Manuductio ad stoicam Philosophiam. Antv. 1610. Item: Physiologiæ stoicorum. 1604.

E 6 s. 176 nr. 27, 4to:

Laudatio funebris Isabelle Clare-Eugeniæ. Ant. 1634. – Origines equestrum sive militarium ordinum per Albertum Mireum. Antv. 1609. – Stephani à Schonefelde Ichtuoslogiæ. Hameb. 1624.

E 6 s. 178 nr. 30, 4to:

Meursii De luxu Romanorum. Hage 1605. – Barclai Poëmata. – Philostrati Lemnii Eplæ per Meursium cum disertatiuncula de Philostratis. Leiden 1616. – Cebetis tab. Græ. cum vers. et notis Caselij. Leiden 1618.

E s. 33 og R. s. 232, 4to:

Isabellæ Claræ infantis laudatio funebris. Miræus Brux. Antv. 1634. Item: Origines equestrum. Albertus Miræus. Antv. 1609. Item: Ichthyologia animalium marinorum á Schoneveld. Hamb. 1624.

E s. 41 og R. s. 133, 4to:

Meursius De luxu Romanorum. Item: Mantissa. Hagæ Comitum 1605. Item: Barclai Poëmata. London 1615. Item: Philostrati Lemnij Epistolæ dissert. Meursij. Lugd. 1616. Item: Cebetis Thebani tabula notis Jo. Caselij. Lugd. 1618.

Bortset fra at et par titler er oversprunget ved en mere skødesløs katalogisering i E 6, dokumenterer sammenstillingen uomtvisteligt, at Det kongelige Bibliotek allerede under Frederik III har modtaget bøger fra Niels og Mogens Friis' bibliotek. Den øvre tidsgrænse kan tilmed rykkes tilbage til 1660, for et væld af de karakteristiske Friis-titler forekommer også i en alfabetisk katalog til (en del af?) Frederik III's bibliotek fra 1660 med arkivsignaturen E 1. Katalogkvaliteten er mindre god, og da indholdet af samlingsbindene på grund af den alfabetiske opdeling fremtræder mindre tydeligt, har den måttet vige for E 6 ved sammenstillingen.³¹ Friis-bøgerne må uden al tvivl være indgået allerede i 1650'erne, og at kilderne tilsyneladende er tavse om selve transaktionen, er der ikke noget specielt mærkeligt ved, da det samme gælder Frederik III's overtagelse af Laurids Ulfeldts bibliotek. Mens Peder Scavenius klart nok fik sit bibliotek betalt med jordegods, har man kun kunnet formode, at der i tilfældet Ulfeldt blev handlet med en amtmandspost og forlening til hans enkes bror.³² Da Mogens Friis, som

³¹ E 1 har ingen overskrift, men dateringen (af færdiggørelsen) til 1660 fremgår af, at der kun findes få bøger med trykårene 1658 og 1659 og et enkelt periodicum frem til 1660 (s. 279), ligesom der bagest i katalogen efter nogle blanke sider står skrevet en notis dateret 12. maj 1660. Af Friis-bøger ses Aristoteles 1582 og Plinius 1606 ikke at være til stede – var de udtaget til indbinding? De findes i E 6.

³² Werlauff (note 1) s. 21–26; Lauritz Nielsen (note 3) s. 132 og 208; jvf. Carl S. Petersen i *Fund og Forskning* I, 1954, s. 31 note 2.

det er sagt, „vistnok hørte til dem inden for det yngre adelige slægtled som søgte tilknytning til kongen og hoffet“ (Dansk Biografisk Leksikon), og da han i 1650erne var i fuld færd med at udvide og afrunde sine godsbesiddelser i Østjylland ved mageskifter med kronen, har han vel søgt Frederik III's gunst ved på en eller anden måde at lade sin biblioteksarv indgå i handlerne.³³

Dateringen af Friis-bøgenes indlemmelse til 1650erne gør interessant nok Friiser-biblioteket til det første i rækken af Frederik III's markante erhvervelser af betydelige danske privatbiblioteker. Den næste erhvervelse var Joachim Gersdorffs bibliotek, som ved testamenterisk bestemmelse blev modtaget 1661, og E 6 viser ikke alene, hvordan disse to biblioteker er blevet sammensmeltet med de forhåndenværende bøger i kongens bibliotek, men også at Friiser-biblioteket på fortræffelig vis har suppleret Joachim Gersdorffs store samling på over 7.000 bind. Fuldt overblik herover får man dog først, når også inddrages den samtidigt udarbejdede dubletfortegnelse, der foreligger i E 6a, men at sammenholde katalogen over Gersdorffs bibliotek i E 2 med Friis-katalogerne og disse atter med katalogerne i E 6 og 6a, vil være for stor en mundfuld i denne sammenhæng. Blot skal opmærksomheden sluttelig henledes på, at Mogens Friis efter nogle stikprøver at dømme ikke synes at have afhændet alle sin fars bøger til kongen.

E-katalogen (E 13) repræsenterer som nævnt et udvalg af bog-accessionen, der er registreret i R, og at bogvalget har været bevidst fremgår af s. 31, hvor der anføres 'Histoire de Oger le Dannois de Dannemark. Paris 1583'. Et eksemplar af denne bog har dermed foreligget ved katalogens udarbejdelse (jvf. R s. 37), men af en overstregning ses, at bogen er blevet trukket tilbage. Titlen forekommer da heller ikke i hverken E 1 eller E 6, og Det kongelige Biblioteks nuværende eksemplar er først erhvervet så sent som i 1915/1916. Ligeledes mangler i E-katalogen de tre nævnte håndskrifter, hvilket vel må betyde, at de først er indgået senere, hvad der også må være tilfældet med en foliant med titlen 'Nobilitas politica et civilis', London 1608 (R s. 75 og E s. 26), idet bindet på det bevarede eksemplar med Mogens Friis' navnetræk viser, at det har tilhørt bogsamleren Niels Foss (d. 1751), før det er indgået i biblioteket.

Hertil kan føjes et lidt mere indviklet eksempel: Jean Bodins 'De la république' i Pariserudgaven fra 1577, den bog Niels Friis havde er-

³³ Se *Kronens Skøder* II: 1648–1688, udg. ved F.J. West, 1908; s. 108 oplyses det 1661, at Friis havde store gamle tilgodehavender hos kronen.

hvervet i et eksemplar på stort papir, fandtes også i Gersdorffs bibliotek (E 2 vol. III s. 488). Når udgaven anføres i E 6 (bestandskatalogen fra 1663), men ikke i E 6a (dubletkatalogen fra samme år), må deraf kunne sluttes, at kun ét af eksemplarerne er blevet modtaget, og da udgaven ikke forekommer i E 1 (med indgåede Friisbøger fra 1660), har eksemplaret i E 6 formentlig været Gersdorffs. Med andre ord, det bevarede eksemplar på stort papir med Mogens Friis' navn på forsatsbladet er rimeligvis indgået i Det kongelige Bibliotek på et senere tidspunkt. Det tør derfor kun hævdes, at Mogens Friis har afhændet og Frederik III erhvervet *en del* af Friiser-biblioteket, uden tvivl en væsentlig del, men omtrent hvor stor en del vil kun omfattende undersøgelser kunne bringe for dagen.

Da E-katalogen (E 13) tilsyneladende medtager både mere og mindre, end den skulle, såfremt den repræsenterede den bogsamling, Mogens Friis afhændede til Frederik III, er det så vidt ses vanskeligt at nå til en entydig fortolkning af denne katalogs oprindelige funktion, skønt selve den omstændighed at den er blevet bevaret antyder, at den har haft en vis betydning. Skulle den have repræsenteret et tilbud eller forhandlingsgrundlag i forbindelse med afhændelsen til kongen? Spørgsmålet må stå åbent, til der kan findes en mere overbevisende fortolkning.

Men E-katalogen har under alle omstændigheder en bibliotekshistorisk funktion. Undersøgelsens konklusion lyder, at det via identifikationen af R- og E-katalogerne er muligt at få et fyldigt og i vid udstrækning dækkende indblik i omfanget af Niels Friis' bibliotek og dets successive opbygning gennem den første halvdel af 1600-tallet. Det viser sig at have været et udpræget lærdomsbibliotek, der afspejler indgående interesse for den klassiske litteratur og teologiske emner, samtidig med at megen litteratur på fransk og om franske forhold har givet biblioteket et markant francofilt præg, som skiller det ud fra andre kendte adelsbiblioteker i datidens Danmark. Om sønnen Mogens Friis har arvet hele biblioteket vides ikke, men en betragtelig del er via ham kommet til Det kongelige Bibliotek engang mellem 1651 og 1660 og har på grund af samlingens usædvanlige sammensætning gjort god fyldest ved siden af Frederik III's andre store erhvervelser. Den traditionelle oplysning, at Frederik III grundlagde Det kongelige Bibliotek ved at erhverve tre betydelige privatbiblioteker, må nu rettes til fire biblioteker, hvoraf Niels Friis' endda var det første. Bøgerne kan i dag så nogenlunde identificeres ved hjælp af bevarede ejermærker, bindenes udseende m.v., for så vidt som de ikke senere er blevet ombundet eller udskilt som dubletter. Vil man søge at nå til bunds i, hvad der endnu

eksisterer af samlingen, er de to kataloger uomgængelige hjælpemidler til at fremfinde bøgerne, omend enkelte ikke findes heri på grund af katalogernes særlige karakter, R som en accessionsprotokol, der slutter 1643, E som en katalog, der uvist med hvilket formål registrerer et udvalg af biblioteket frem til 1650. Nogle af bøgerne synes imidlertid først indgået ved senere lejlighed, og ønskes det nærmere indkredset, hvilke og hvor mange der indgik under Frederik III, må bestandskatalogen E 6 fra 1663 inddrages side om side med den dertil hørende dubletkatalog E 6a, ligesom der må konfereres med katalogen over Gersdorffs bibliotek E 2.

Værsgo! Andre er velkomne til at fortsætte her.

SUMMARY

HARALD ILSØE: *'Magnus Frisius mp'. From the Royal Library's collections to a Jutish manor house library in Christian the IV's day*

Dispersed throughout the collections of the Royal Library are books bound in dyed white calfskin, with the owner inscription 'Magnus Frisius mp.' which indicates that they come from a library which belonged to Count Mogens Friis (d. 1675). How this library was assembled, and when it entered the collections has hitherto been an unanswered question. Occasional traces of use and the inscription of the name 'Nicolaus Friis', however, indicate that the books were originally the property of Mogens Friis' father, Niels Friis of Favrskov in Jutland (d. 1651), and by identifying two handwritten library catalogues as the catalogues of Niels Friis' library, it has been possible to gain an overview of the contents, or in other words to reveal a manor house library assembled by this virtually unknown nobleman in the first half of the 17th century. One of the catalogues, Rostgaard 98 fol., was actually kept as an accession protocol and thus it is possible to follow year by year from 1609 to 1643 how Niels Friis expanded his library with both new and older books. The library was distinctly a library for study and scholarship, marked by the owner's study of the Greek and Roman classics as well as extensive theological literature covering Biblical texts and commentaries, the Fathers of the Church and literature of French Reformed tendency. But Friis also had historical interests and the strong representation of French history in all its branches contributed a francophile stamp to his library.

Comparison of the catalogues and the existing books with the oldest catalogues from the library of Frederik III demonstrates that the Niels Friis' library must have been sold by Mogens Friis to Frederik III at some point between 1651 and 1660. This private library thus assumes first place among the four outstanding purchases of Danish private libraries with which Frederik III founded the Royal Library.